

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการกำเนิด

อาณาจักรนครศรีธรรมราช

Some Observations on the Emergence
of the Nakhon Si Thammarat Kingdom
from 1957 to 2007

ดร.วันณสาสน์ นุ่นสุข *

Dr. Wannasarn Noonsuk

* อาจารย์ประจำสำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับ การกำเนิดอาณาจักร นครศรีธรรมราช¹

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อตั้งข้อสังเกตบางประการในการกำเนิดขึ้นของอาณาจักรนครศรีธรรมราชในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ที่มีความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองเป็นอย่างมากในบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลของจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบันที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรนครศรีธรรมราชมาแต่ก่อน การศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นและของต่างชาติปรากฏว่า อาณาจักร

¹ บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง พัฒนาการของเมืองนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางโบราณคดี ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช และได้รับการสนับสนุนการปฏิบัติงานวิจัยจากมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

นครศรีธรรมราชได้รุ่งเรืองอย่างมากในช่วงเวลาที่เริ่มก่อตั้งรัฐ จนกลายมาเป็นศูนย์กลางที่สำคัญมากอันหนึ่งในทางการเมือง การค้า และการศาสนาในคาบสมุทรสยามและในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม บางประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุคต้นของอาณาจักรนี้ยังไม่มีการศึกษาในรายละเอียด และยังไม่ได้มีการประยุกต์ใช้แนวคิดทางมานุษยวิทยา-โบราณคดีที่ได้พัฒนาขึ้นอย่างมากในปัจจุบันมาใช้ในการเปิดพื้นที่ใหม่ในการศึกษาวิจัย ดังนั้นบทความชิ้นนี้จึงทดลองนำเสนอประเด็นใหม่ๆ เกี่ยวกับการสร้างอำนาจของผู้ปกครอง การเกิดขึ้นของเครือข่ายของรัฐรุ่นใหม่ที่ถูกโยงกันเข้าด้วยพระพุทธศาสนา ลัทธิลัทธิ และข้อความทางการเมืองของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เป็นต้น

คำสำคัญ : อาณาจักรนครศรีธรรมราช ราชวงศ์ศรีธรรมมาโศกราช การค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ลัทธิลัทธิ พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช

Abstract

This article aims to offer some observation on the emergence of the Nakhon Si Thammarat Kingdom in around the 13th century CE. This period saw the remarkable socio-political and economic changes in the coastal land of today Nakhon Si Thammarat Province, which was the heartland of the Nakhon Si Thammarat Kingdom in the past. The study of local and foreign historical documents suggests that this kingdom became tremendously prominent when it first emerged in the 13th

century as one of the most important commercial, political, and religious centers in Peninsular Siam and Southeast Asia. However, some issues related to the early history of this kingdom have not been studied in detail, especially using various anthropological and archaeological concepts that have been developed considerably today. Therefore, this article attempts to propose new ways of looking at the kingdom's early history, such as the construction of the ruler's power, the emergence of the network of newly-founded polities in the mainland Southeast Asia, which was tied together by Lankavamsa Buddhism, and the political messages of the Great Stupa of Nakhon Si Thammarat.

Keywords: Nakhon Si Thammarat Kingdom, Si Thammasokkaraja Dynasty, Trade in Southeast Asia, Lankavamsa, Great Stupa of Nakhon Si Thammarat

บทนำ

เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า อาณาจักรนครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรที่ถูกตั้งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 18 แต่หากมีการตรวจสอบหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างถี่ถ้วนแล้วจะเห็นได้ว่า อาณาจักรนครศรีธรรมราชนั้น มีรากฐานมาจากอาณาจักรตามพรลิงค์ที่เก่าแก่กว่าพุทธศตวรรษที่ 18 มาก ทั้งสองอาณาจักรนี้แม้จะมีความแตกต่างกันทางด้านสังคมและวัฒนธรรม แต่ก็มี ความเชื่อมต่อกันทางประวัติศาสตร์อย่างใกล้ชิดจนอาจจะพูดได้ว่า อาณาจักร

นครศรีธรรมราชนั้นเป็นยุคปลายของพัฒนาการของอาณาจักรตามพรลิงค์ (Late Tambralinga) ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 18 ถึง 21 ก่อนที่จะถูกผนวกรวมกับอาณาจักรอยุธยาอันยิ่งใหญ่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ในสมัยของอาณาจักรนครศรีธรรมราชนั้น เอกสารทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ในภาคใต้ของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในที่ราบชายฝั่งทะเลของจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน ในสมัยดังกล่าวนี้ มีการสถาปนาราชวงศ์ใหม่ ศาสนาใหม่ และอาจจะมีเมืองหลวงใหม่อีกด้วย กล่าวคือ ในพุทธศตวรรษที่ 18 ราชวงศ์ศรีธรรมมาโศกราชได้ก้าวขึ้นสู่อำนาจในการปกครองและตั้งเมืองหลวงชื่อเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นชื่อเดียวกันกับชื่ออาณาจักร และให้ความสำคัญกับพุทธศาสนานิกายเถรวาท สำนักลังกา หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่าลัทธิลังกาวงศ์ เป็นอย่างมาก จนอาจจะพูดได้ว่าพุทธศาสนาลังกาวงศ์นี้ได้เป็นศาสนาหลักของราชวงศ์และอาณาจักรเลยทีเดียว

ในด้านเศรษฐกิจนั้น อาณาจักรนครศรีธรรมราชในพุทธศตวรรษที่ 18 มีการส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจักรพรรดิจีนหลายครั้ง และได้รับการกล่าวถึงในเอกสารจีนว่าเป็นประเทศ (country) ที่สำคัญที่สุดด้านการเมืองและการค้าในคาบสมุทรมาเลย์ ถือได้ว่าสมัยนี้เป็นจุดสูงสุดของพัฒนาการทางเศรษฐกิจของนครศรีธรรมราช

ในด้านการเมืองและการทหารนั้น เอกสารทางประวัติศาสตร์ได้บ่งบอกให้เชื่อได้ว่าอาณาจักรนครศรีธรรมราชในพุทธศตวรรษที่ 18 สามารถรวบรวมเมืองต่างๆ ที่อยู่รายรอบในคาบสมุทรสยามให้อยู่ภายใต้การควบคุมทางการเมืองได้ จนเป็นที่รู้จักกันในนาม “ระบบเมืองสิบสองนักษัตร” ครั้นถึงสมัยพระเจ้าจันทรภาณุ อาณาจักรนครศรี

ธรรมราชได้ส่งกองทัพไปโจมตีเพื่อยึดครองเกาะลังกาที่ตั้งอยู่ อีก
ฟากหนึ่งของอ่าวเบงกอลอันกว้างใหญ่ การโจมตีได้เกิดขึ้นสองครั้ง
และถึงแม้ว่าพระเจ้าจันทรภาณุจะเสด็จสวรรคตในสงคราม การโจมตี
ครั้งนี้ได้แสดงถึงพละนาฏภาพทางทหารของนครศรีธรรมราชได้เป็น
อย่างดี

ประวัติศาสตร์และโบราณคดีของอาณาจักรโบราณทุก
อาณาจักรต่างมีความซับซ้อนภายใต้บริบทของตนเอง และอาณาจักร
นครศรีธรรมราชก็มีใช้ข้อแม้ ในบทความชิ้นนี้ผู้เขียนจะขออภิปราย
แง่มุมต่าง ๆ ของพัฒนาการในยุคต้นของอาณาจักรนครศรีธรรมราช
ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 โดยใช้หลักฐานประวัติศาสตร์เป็นหลัก
เพื่อทบทวนข้อสันนิษฐานที่มีนักวิชาการกล่าวถึงในอดีตและเพิ่มเติม
ข้อสังเกตบางประการของผู้เขียน อย่างไรก็ตามบทความชิ้นนี้ไม่ได้
มีวัตถุประสงค์ที่จะรวบรวมข้อมูลทุกอย่างที่เกี่ยวกับอาณาจักร
นครศรีธรรมราช หากแต่ประสงค์ที่จะตั้งข้อสังเกตทางวิชาการบาง
ประการที่มีใช้ข้อสรุป แต่เพื่อเป็นข้อถกเถียงทางวิชาการกันไปใน
อนาคต

จากตามพรลิงค์สู่นครศรีธรรมราช

ชื่อ “ตามพรลิงค์” (Tambralinga) นั้น มีความเป็นมา
อันยาวนานกว่าสิบสองศตวรรษ นักประวัติศาสตร์ชาวฝรั่งเศสชื่อ
ซิลแวง เลวี น่าจะเป็นคนแรกๆ ที่เห็นว่าชื่อของตามพรลิงค์นั้น น่าจะ
ได้รับการอ้างถึงในคัมภีร์มหานิทเทศ ซึ่งเป็นคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่
ถูกกำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 7 - 8 ภายใต้ชื่อ “ตามาลิ”
(Tamali) ซึ่งเป็นชื่อภาษาบาลี ในฐานะที่เป็นจุดหมายของพ่อค้า
ชาวอินเดียในการเข้ามาหาสินค้าหายากในดินแดนอนุชาคเนย์ ข้อ

สันนิษฐานของเลวีได้รับการยอมรับโดยทั่วไป รวมถึงพอล วิทลีย์ที่เป็นนักภูมิประวัติศาสตร์ชื่อดังอีกด้วย²

ชื่อตามพรลิงค์ได้รับการอ้างถึงในศิลาจารึกที่พบในภาคใต้ของประเทศไทยอีกด้วย กล่าวคือ จารึกหลักที่ 24 ที่พบที่เมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี กำหนดอายุได้ พ.ศ. 1773 เป็นจารึกภาษาสันสกฤตอักษรเขมรโบราณ จารึกนี้ได้กล่าวถึงความสง่างามและความเกรียงไกรของพระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมราชา ในฐานะที่เป็นผู้เป็นใหญ่แห่งตามพรลิงค์หรือตามพรลิงเคศวร (Tambalingeshvara) พระนามของพระเจ้าจันทรภาณุนั้นได้รับการกล่าวถึงในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะที่เป็นหนึ่งในราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราชอีกด้วย ดังนั้นจารึกหลักนี้ได้บ่งบอกถึงความเชื่อมโยงระหว่างกษัตริย์ผู้เกรียงไกรของอาณาจักรนครศรีธรรมราชกับอาณาจักรตามพรลิงค์และชวนให้เชื่อได้ว่าอาณาจักรทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์ในแง่ประวัติศาสตร์อย่างใกล้ชิด ผู้เขียนให้ความสำคัญกับศิลาจารึกหลักนี้มาก เพราะมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชโดยตรง และมีศักราชกำกับ ทำให้มั่นใจได้ว่าศิลาจารึกหลักนี้เป็นหลักฐานชั้นต้นที่ถูกันบันทึกขึ้นในยุคต้นของอาณาจักรนครศรีธรรมราชอย่างแท้จริง

อีกชิ้นหนึ่งคือจารึกหลักที่ 28 ที่พบที่วัดพระมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่อาจจะมีการอ้างถึงชื่อตามพรลิงค์หรือชื่อที่อาจจะเป็นภาษาท้องถิ่นของชื่อนี้อีกด้วย แต่ขณะนี้ยังมีการถกเถียงกันในวงวิชาการทั้งในเรื่องคำอ่าน คำแปล และการกำหนดอายุ ซึ่งอาจจะป็นราวพุทธศตวรรษที่ 10 - 11 หรือราวพุทธศตวรรษที่ 13 - 14 จารึกอักษรปัลลวะนี้เป็นภาษาปราคฤตหรือสันสกฤต ซึ่งอาจจะผสม

² P. Wheatley. The Golden Khersonese. p. 184.

ด้วยภาษาท้องถิ่นด้วย³

จากหลักฐานทางศิลาจารึกที่อ้างในข้างต้นทำให้สันนิษฐานได้ว่าตามพรลิงคัสนั้นน่าจะตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกันกับอาณาจักรนครศรีธรรมราช ซึ่งก็คือบริเวณที่ราบชายฝั่งของจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน แม้ว่าศูนย์กลางหรือเมืองหลวงของอาณาจักรทั้งสองนี้อาจจะไม่ได้ตั้งอยู่ในที่เดียวกันก็ตาม กล่าวคืออาณาจักรตามพรลิงค์อาจจะมีศูนย์กลางในตอนกลางของอำเภอสิชลในปัจจุบัน (ซึ่งตอนนี้ยังไม่แน่ชัด) แต่อาณาจักรนครศรีธรรมราชมีเมืองหลวงอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชที่ในปัจจุบันยังเป็นเมืองที่เป็นที่ตั้งของศาลากลางจังหวัดนครศรีธรรมราชอีกด้วย

ในอีกด้านหนึ่ง ชื่อ “นครศรีธรรมราช” นั้น อาจได้รับการอ้างถึงในชื่อ “ศรีธรรมราช” ซึ่งเป็นสร้อยพระนามของกษัตริย์ในราชวงศ์ศรีธรรมมาโคก และจากนั้นจึงกลายมาเป็นชื่อเมืองหลวงและอาณาจักรของราชวงศ์นี้ คือนครศรีธรรมราช อย่างไรก็ตามต้องทำความเข้าใจก่อนว่า คำว่า “ศรีธรรมราช” นั้น เป็นคำทั่วไปที่ใช้เรียกกษัตริย์ที่ศรัทธาในพุทธศาสนา ไม่ได้ใช้เฉพาะในอาณาจักรนครศรีธรรมราชเท่านั้น ดังนั้นต้องมีการระบุบริบททางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ของจารึกที่มีคำนี้อยู่ให้ชัดเจน ก่อนที่จะมีการเชื่อมโยงจารึกเหล่านั้นกับอาณาจักรนครศรีธรรมราช ในบางกรณีคำว่า “ศรี

³ P. Assavavirulhakarnand and P. Skilling. New Readings of Early Indic-language Inscriptions from Nakhon Si Thammarat, Southern Thailand. Bulletin D'Etudes Indiennes pp.16 - 17., W. Noonsuk. Tambralinga and Nakhon Si Thammarat: Early Kingdoms on the Isthmus of Southeast Asia. pp. 58 - 59.

ธรรมราช” อาจจะมีการพบในจารึกที่ห่างไกลจากนครศรีธรรมราชได้ แต่ถ้าหากนักวิชาการสามารถหาเหตุผลรองรับในการเชื่อมโยงสองสิ่งนี้ไว้ด้วยกันได้ ก็อาจจะทำให้เห็นปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจได้เช่นกัน ดังจะได้กล่าวต่อไปในกรณีของศิลาจารึกดงแม่นางเมือง

ชื่อ “ศรีธรรมราช” ที่มีความเกี่ยวข้องอย่างชัดเจนกับอาณาจักรนครศรีธรรมราชปรากฏอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ 24 ที่พบที่เมืองไชยา ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะศิลาจารึกนี้กล่าวถึงพระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมราชว่าเป็นตามพรลิงเคศวร และตำนานเมืองนครศรีธรรมราชยังได้กล่าวถึงพระองค์ท่านว่าเป็นหนึ่งในราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราชอีกด้วย และชื่อ “ศรีธรรมราช” นั้นได้ปรากฏขึ้นอีกครั้งใน พ.ศ. 1835 ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง หรือหกสิบสองปีหลังจากจารึกหลักที่ 24 ในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่ยังมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับอายุที่แท้จริงอยู่นี้ ได้รับชื่อ “ศรีธรรมราช” ในฐานะที่เป็นเมือง มิใช่กษัตริย์ บ่งบอกว่าสร้อยพระนามของกษัตริย์ในราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราชได้กลายมาเป็นชื่อของเมืองและอาณาจักรอย่างน้อยที่สุดในช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ดีแม้ชื่อศรีธรรมราชได้รับการเรียกขานแล้วในจารึกที่พบในประเทศไทย แต่ชื่อของตามพรลิงค์ก็ยังได้รับการอ้างถึงอยู่เสมอในเอกสารจีนภายใต้ชื่อดันมาลิง (Dan-ma-ling) เอกสารเหล่านั้นประกอบด้วย Zhu-fan-Zhi (พ.ศ. 1769) Dao-yi-za-zhi (ราว พ.ศ. 1813 - 1823) Da-de-nan-hai-zhi (พ.ศ. 1847) และ Dao-yi-zhi-lue (พ.ศ. 1894)⁴ ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าแม้ราชวงศ์ศรีธรรมมาโคก จะ

⁴ F. Sumio. The Long 13th Century of Tambralinga: from Javaka to Siam. The Memoir of the Toyo Bunko. pp. 49-52.

สถาปนาอาณาจักรนครศรีธรรมราชแล้ว ดังที่สะท้อนอยู่ในศิลาจารึกหลักที่ 24 ที่ปรากฏศักราชที่นักวิชาการสามารถแปลค่าออกมาเป็น พ.ศ. 1773 แต่ชื่อตามพรลงค์ก็ยังคงอยู่ในความทรงจำและยังถูกเรียกขานอยู่เสมอจนถึง พ.ศ. 1894 ในเอกสารจีนที่ไม่ได้เรียกชื่ออาณาจักรนี้ด้วยคำใดที่ใกล้เคียงกับชื่อนครศรีธรรมราชเลย

การเปลี่ยนชื่ออาณาจักรจากตามพรลงค์มาเป็นนครศรีธรรมราชนั้นในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบในประเทศไทยชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างยิ่งใหญ่หลายประการในประวัติศาสตร์ของอาณาจักรนี้ ประการที่หนึ่ง การเปลี่ยนแปลงอันนี้มีความเชื่อมโยงกับการสถาปนาอำนาจของผู้ปกครองชุดใหม่ คือ ราชวงศ์ศรีธรรมาโคก ในพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งจะได้รับการอภิปรายในลำดับต่อไป ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงอันนี้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนจุดเน้นทางศาสนา (religious focus) จากศาสนาพราหมณ์มาเป็นพุทธศาสนา ที่ได้รับการสนับสนุนจากราชวงศ์ศรีธรรมาโคกราช ชื่อ “ตามพรลงค์” ที่อาจจะแปลได้ว่า ศิวลึงค์ทองแดงนั้น เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ ลัทธิไศวนิกายอย่างปฏิเสธไม่ได้ แม้ในสมัยตามพรลงค์ตอนต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ 10 - 17) ศาสนาต่าง ๆ หลายศาสนาได้เจริญเติบโตและดำรงอยู่ด้วยกัน เช่น ไศวนิกาย ไชยณพนิกาย และศาสนาพุทธ แต่ไศวนิกายได้เจริญรุ่งเรืองอย่างมากจนกลายมาเป็นศาสนาที่มีบทบาทมากที่สุด ในทางสังคมและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในราวพุทธศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้จากหลักฐานจารึก ศิวลึงค์ และโยนิจำนวนมากที่ถูกค้นพบในที่ราบชายฝั่งของจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ความเด่น (dominance) ของไศวนิกายนั้น อาจจะมีมาก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 13 แล้วด้วย หากเชื่อว่าชื่อ “ตามาลิ” ในพุทธศตวรรษที่ 7 - 8 นั้นหมายถึงตามพรลงค์ และศิวลึงค์หลายองค์ก็สามารถ

ถูกกำหนดอายุได้แก่แก๊งพุทธศตวรรษที่ 10 แม้การกำหนดอายุให้ชัดเจนของศิวิลิสต์และโยนินจะมีความยากลำบากมาก เนื่องจากรูปทรงที่ค่อนข้างจะคงที่ ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบศิลปะในแต่ละสมัย อย่างเช่นเทวรูปต่าง ๆ

ส่วนชื่อ “ศรีธรรมราช” ที่แปลได้ว่าพระราชาผู้งามสง่าและทรงธรรม หรือชื่อ “นครศรีธรรมราช” ที่แปลได้ว่านครของพระราชาผู้งามสง่าและทรงธรรมนั้น มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องธรรมราชาหรือผู้ปกครองที่ทรงธรรมในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะพุทธศาสนานั้นมีความคิดที่แตกต่างไปจากศาสนาพราหมณ์ในเชิงปรัชญา และไม่ได้เน้นการให้เหตุผลว่ากษัตริย์ขึ้นมามีอำนาจได้เพราะเป็นสมมติเทพ แต่เพราะการบำเพ็ญบารมีและให้ทานอันเป็นการสร้างบุญกุศลที่ส่งผลให้บุคคลหนึ่งกลายมาเป็นผู้ปกครองได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากษัตริย์ในพุทธศาสนาดังเช่นกษัตริย์ของทวารวดีจะจำหลักจารึกในเหรียญที่ชี้ให้เห็นถึงการบำเพ็ญบุญดังเช่นพระโพธิสัตว์อยู่เสมอ⁵ ฉะนั้นได้กั้นนั้น กษัตริย์ในราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกก็ต้องเป็น “ศรีธรรมราช” อยู่เสมอ แม้ในทางปฏิบัติแล้วชาวพุทธก็ยังเชื่ออยู่ดีว่ากษัตริย์เป็นสมมติเทพเพราะความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ได้หยั่งรากลึกจนไม่สามารถแยกออกจากความเชื่อของศาสนาพุทธได้ในความรู้สึกนึกคิดของคน ยกตัวอย่างเช่น ชาวไทยพุทธในปัจจุบันยังถือว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือพระรามหรือคือสมมติเทพ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงจุดเน้นทางศาสนาในนี้มีนัยยะสำคัญมากทั้งในทางความคิดความเชื่อและในทางการแสดงออกถึงความคิดความเชื่อนั้นในเชิงการสร้างสรรค์วัตถุสถานต่าง ๆ อันจะได้กล่าวถึงต่อไป

⁵ ธิดา สาระยา. (ศรี) ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ. หน้า 251-256.

ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชยุคต้นจากเอกสาร

ประวัติศาสตร์ตอนต้นของอาณาจักรนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 18-19) นั้น มักจะได้รับการศึกษาโดยนักวิชาการในประเทศไทยผ่านตำนานต่าง ๆ ทั้งที่ได้รับการบันทึกและทั้งที่เป็นตำนานบอกเล่าที่ถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พระนิพนพานโสทร และตำนานมุขปาฐะต่างๆอยู่เสมอ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์เป็นอย่างมาก เพราะการผสมผสานหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นของท้องถิ่นเหล่านี้ ทำให้ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต ที่ยังอยู่ในความทรงจำของผู้คน และสะท้อนการมองโลกและความเชื่อเรื่องความเป็นมาของบรรพบุรุษจากคนในท้องถิ่นเอง

ดังนั้น การศึกษาในประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแนวนี้ ควรได้รับการสานต่อในอนาคต โดยอาจจะใช้กรอบความคิดทางมานุษยวิทยา (anthropological concepts) ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาอย่างสูงในโลกว่าวิชาการในปัจจุบันมาช่วยในการอธิบายความคิด ความเชื่อ พฤติกรรม ภูมิวัฒนธรรม และการมองความเป็นมาของตนเองของผู้คนที่สะท้อนมาจากตำนานที่ยังมีชีวิตอยู่เหล่านี้ หากมีการศึกษาในแนวนี้นี้ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชคงจะมีชีวิตชีวาขึ้นอีกมาก

อย่างไรก็ดี ตำนานท้องถิ่นเหล่านี้ยังมีจุดอ่อนอยู่หลายประการ อาทิเช่น การเล่าเหตุการณ์ในเชิงอภินิหาร การไม่ระบุศักราชหรือการระบุศักราชที่เป็นไปในเชิงอภินิหาร ซึ่งไม่ใช่ความผิดของผู้แต่งตำนาน เพราะเขาเชื่ออย่างนั้นจริงๆ และเขาไม่ได้ตั้งใจที่จะให้ตำนานที่เขาแต่งขึ้นทำหน้าที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หนักแน่นอย่างทีนักวิชาการรุ่นใหม่ต้องการ ในทางกลับกันตำนานถูกแต่งขึ้นมาเพื่อ

รับใช้ศาสนาและสังคมที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น ดังนั้นในการศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในรูปตำนานหรือมุขปาฐะต่าง ๆ ผู้ศึกษาต้องเข้าใจถึงเอกลักษณ์ในข้อนี้ให้ถ่องแท้ ก่อนที่จะเริ่มต้นดูดซับข้อมูลต่าง ๆ ออกมาเพื่อประโยชน์ในการอธิบายประวัติศาสตร์และสังคมในอดีตของชุมชนและบ้านเมืองต่าง ๆ

จากการที่ตำนานไม่ได้บอกเราโดยตรงว่าเหตุการณ์ใดเป็นความจริงในประวัติศาสตร์ (historical reality) ทำให้นักประวัติศาสตร์ต้องศึกษาหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ มาตรวจทานซึ่งกันและกันเพื่อให้สามารถถักทอประวัติศาสตร์ของชุมชนและบ้านเมืองหนึ่ง ๆ ได้ และเป็นที่โชคดีว่าประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชในยุคต้นนั้นได้รับการบันทึกในเอกสารต่างชาติด้วย แม้จะมีจำนวนไม่มากก็ตาม ในหมู่เอกสารเหล่านี้ เอกสารจีน (Chinese documents) ได้รับการระบุอายุอย่างชัดเจนมากที่สุด ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญของการวิจัยทางประวัติศาสตร์ เพราะไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าการเล่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์นั้น ต้องมีช่วงเวลากำกับ ไม่ว่าจะเป็นยุคสมัย (period) หรือให้ดีกว่านั้น คือมีศักราช (year) กำกับ แม้เอกสารจีนจะมีจุดอ่อนคือการที่ถูกคัดลอกต่อ ๆ กันมา ทำให้บางครั้งเกิดความสับสนในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์หรือปีที่เกิดเหตุการณ์นั้นขึ้นหรือชื่อสถานที่ต่าง ๆ แต่ถือได้ว่าเอกสารจีน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจดหมายเหตุที่ได้รับการบันทึกโดยวังหลวงของจีน เป็นเอกสารที่เชื่อถือได้ในแง่ของช่วงเวลาของการจดบันทึกเล่าเรื่องเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ มากที่สุด ในหมู่ของกลุ่มเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียภาคพื้นสมุทร การคัดลอกจดหมายเหตุต่อ ๆ กันมา แม้จะทำให้เกิดความสับสนบ้างในบางกรณี แต่ก็มีประโยชน์เป็นอย่างมาก เพราะบางครั้งเอกสารที่ทรงคุณค่าบางชิ้นได้สูญหายหรือ

ถูกทำลายไปแล้ว แต่เนื้อหาบางส่วนยังได้รับการรักษาไว้ในเอกสารที่ได้คัดลอกเอาไว้ในยุคหลัง

มีจดหมายเหตุจีนสี่ฉบับที่ให้ข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับตันมาลิง (Dan-ma-ling) หรือซึ่งนักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าหมายถึงตามพริง⁶ ฉบับแรกคือ Zhu-fan-zhi ที่พอล วีทลีย์⁷ กล่าวไว้ว่าน่าจะถูกรวบรวมขึ้นโดย Chao Ju-kua ใน พ.ศ. 1769 และน่าจะนำเสนอข้อมูลของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 18 หรือราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 จดหมายเหตุชิ้นนี้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นภาษาจีนที่อายุเก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงตันมาลิง ซึ่งได้กล่าวว่าประเทศ (country) ตันมาลิงนั้นขึ้นอยู่กับ San-fo-qi ที่นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าหมายถึงศรีวิชัย แต่ตันมาลิงก็สามารถที่จะผนวกรวม Ri-luo-ting และเมืองอื่น ๆ ที่อยู่รายรอบเพื่อมอบบรรณาการแก่ San-fo-qi ร่วมกัน ตันมาลิงในเอกสารชิ้นนี้มีความสำคัญเป็นศูนย์กลางที่ควบคุมตอนเหนือคาบสมุทรมลายู ในขณะที่ Fo-luo-an ที่เชื่อกันว่าหมายถึงพัทลุง ได้ควบคุมตอนใต้ของคาบสมุทรมลายู (Sumio) เอกสารชิ้นนี้ได้อธิบายตันมาลิงไว้ดังนี้⁸

ผู้ปกครองของอาณาจักรตันมาลิง (the Kingdom of Dan-ma-ling) ถูกขนานนามว่า Hsiang-Kung (lit.= Minister of State) รอบ ๆ เมืองมีค่ายระเนียด (palisade) ทำด้วยไม้ความหนาหกหรือเจ็ดฟุตและสูงมากกว่าสี่สิบฟุต ที่สามารถ

⁶ P. Sumio. Ibid. pp. 49-52.

⁷ P. Wheatley. Ibid. pp. 62.

⁸ Ibid. pp. 66.

ใช้เป็นแทนที่ใช้รพุงได้ ผู้คนในประเทศนี้ที่ควาย เกล้ามวย
ผมไว้ด้านหลัง และเดินเท้าเปล่า สำหรับบ้านที่อยู่อาศัยนั้น
เหล่าขุนนางสร้างบ้านด้วยไม้ ส่วนคนธรรมดาสร้างหน้าต่างด้วย
ไม้ไผ่ที่ใช้ใบไม้กันห้องและผูกด้วยหวาย สินค้าพื้นเมืองที่นี่
ประกอบด้วย ชีผั่ง ไม้ละกะ (lakawood) ไม้ขรรุ (gharuwood)
(ซึ่งเป็นไม้หอมทั้งคู่) ไม้แข็งสีดำ (Ebony) การบูร (camphor)
งาช้าง และนอแรด พ่อค้าต่างชาตินำนม ไหม ไวน์ ข้าว เกลือ
น้ำตาล ภาชนะดินเผาเนื้อกระเบื้อง (porcelain) ชามดินเผา
และเครื่องปั้นดินเผาเนื้อหยาบที่คล้าย ๆ กัน รวมทั้งงานเงิน
และงานทองเข้ามาขาย ต้นมาลึงมีความคล้ายคลึงกับ Jih-lo-
t'ing Ch'ien-mai-pa-t'a และ Chia-lo-hsi และต่างก็
รวบรวมเอาภาชนะเงินและทองที่หาได้เป็นบรรณาการแก่
San-fo-qi

จากข้อความในเอกสารชิ้นนี้ จะเห็นได้ว่าเมืองหลวงของตาม
พรลิงค์ได้มีกำแพงล้อมรอบเรียบร้อยแล้ว แต่กำแพงอันนี้ถูกสร้างด้วย
ไม้และไม่สามารถถูกค้นพบได้โดยง่ายในการขุดค้นทางโบราณคดี จึง
ทำให้ไม่สามารถระบุตำแหน่งของเมืองที่ถูกกล่าวถึงนี้ได้โดยง่าย อาจ
จะเป็นเมืองพระเวียงหรือเมืองนครศรีธรรมราชก็ได้ อีกสิ่งหนึ่งที่เห็น
ได้ชัดคือสินค้าสำคัญของตามพรลิงค์คือของป่า ดังนั้นการรักษา
ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองในที่ราบและชุมชนหรือกลุ่มคนในเขต
ภูเขาจึงมีความสำคัญเป็นอันมาก หากปราศจากของป่าตามพรลิงค์คง
จะไม่ใช่จุดหมายของพ่อค้าต่างชาติอีกต่อไป และอาณาจักรคงไม่
สามารถกลายมาเป็นศูนย์กลางทางการเมืองในคาบสมุทรมลายูได้

ต่อมาเอกสารจีนชื่อ Dao-yi-za-zhi ที่น่าจะถูกรียบเรียงขึ้น

ในราว พ.ศ. 1813 - 1823) ได้กล่าวว่าตันมาลิงได้ส่งบรรณาการให้
วังหลวงของจีนตั้งแต่ พ.ศ. 1739 และได้พูดเลยว่าอาณาจักรนี้
เป็นเมืองขึ้นของ San-fo-qi ในขณะที่ Da-de-nan-hai-zhi ที่น่าจะ
ถูกเรียบเรียงขึ้นใน พ.ศ. 1847 และถูกเชื่อว่าบรรยายสถานการณ์ที่
เกิดขึ้นในช่วงราว พ.ศ. 1793 ถึง 1843 กล่าวว่าตันมาลิงเป็นประเทศ
หลักที่มีอำนาจในการควบคุมเหนือเมืองอื่นที่ตั้งอยู่ทั่วทั้งคาบสมุทร
มาเลย์ อาทิเช่น เมือง Ri-lua-ting เมือง Da-la-zi (เชื่อว่าเป็นไชยา)
เมือง Ling-ya-su-jia (เชื่อว่าเป็นลังกาสุกะหรือปัตตานี) เมือง
Fo-luo-guan (เชื่อว่าเป็นพัทลุง) เมือง Ji-lan-dan เมือง Ding-qie-
lu (เชื่อว่าเป็นเมืองตรังกานู) และเมือง Peng-heng (เชื่อว่าเป็นเมือง
ปาหัง)⁹

เอกสารจีนชิ้นสุดท้ายที่อ้างถึงตันมาลิงคือ Dao-yi-zhi-lue ที่
น่าจะถูกเขียนขึ้นใน พ.ศ. 1894 แต่เอกสารชิ้นนี้ไม่ได้กล่าวว่าตันมาลิง
มีอำนาจเหนือเมืองต่าง ๆ ในคาบสมุทรมาเลย์อีกต่อไป และได้กล่าวว่า
อาณาจักรที่มีอิทธิพลสูงสุดต่อเมืองในแถบนี้คืออาณาจักร Xian ที่เชื่อ
กันว่าหมายถึงอาณาจักรอยุธยา¹⁰ พอล วีทลีย์กล่าวไว้ว่าเอกสารชื่อ
Dao-yi-zhi-lue นั้น ถูกรวบรวมและเรียบเรียงขึ้นโดย Wang Ta-
yuan ผู้ที่เดินทางสู่ทะเลใต้ด้วยตนเองในราว พ.ศ. 1873-1883 และอีก
ครั้งในราว พ.ศ. 1883-1893 ในคำบรรยายของเอกสารชิ้นนี้ กล่าวว่า
ตันมาลิงมีที่ราบที่กว้างใหญ่ที่ผลิตข้าวได้มากกว่าการบริโภคในท้องถิ่น
และสินค้าพื้นเมืองหลัก ๆ ประกอบด้วย ดีบุกที่มีคุณภาพสูง การบูร
ที่มีลักษณะคล้ายไข่มุก กระดองเต่า กะโหลกส่วนหน้าของนกเงือก

⁹ P. Sumio. Ibid. pp. 50-52, 61.

¹⁰ Ibid. pp. 49-52.

ไม้ละกะ ชี๊ฝั้ง และไม้ฆรุ¹¹ สินค้าเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ตามพรลิงค์ผลิตข้าวได้สูง แต่สินค้าที่ดึงดูดพ่อค้าต่างชาติส่วนใหญ่ก็ยังเป็นสินค้าที่มาจากเขตป่าบนภูเขา

ข้อมูลจากเอกสารจีนบ่งบอกให้เห็นว่า การสถานะของตันมาลิงในฐานะที่เป็นอาณาจักรหลักในภูมิภาคอนุภาคเนย์ภาคพื้นสมุทรนั้นมีอายุสั้น น่าจะอยู่ในช่วงราวหนึ่งถึงสองศตวรรษเท่านั้น โดยสรุปจากเอกสารจีนแล้ว ตันมาลิงเป็นส่วนหนึ่งของ San-fo-qi ในช่วงราว พ.ศ. 1693 - 1730 แต่ยังสามารถมีบทบาทในการควบคุมตอนเหนือของภาคใต้ของประเทศไทยในปัจจุบันได้ พอมาถึง พ.ศ. 1739 ตันมาลิงกลายมาเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจสูงและส่งบรรณาการโดยตรงถึงจีนในช่วงราว พ.ศ. 1793 - 1843 ตันมาลิงขึ้นสู่จุดสูงสุดในสถานะทางการเมืองในภูมิภาคนี้ และควบคุมเมืองส่วนใหญ่ในความสมุทรมาเลย์อย่างใดก็ได้ ในราว พ.ศ. 1893 สถานะของตันมาลิงได้บ่่ายคล้อยลงและอาณาจักรอยุธยาได้เข้ามามีบทบาทสูงสุดแทนที่ในคาบสมุทรแห่งนี้

ราชวงศ์ศรีธรรมาสกราช

การก้าวขึ้นสู่สถานะที่สำคัญทางการเมืองและเศรษฐกิจของตามพรลิงค์ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมาที่ถูกกล่าวถึงในเอกสารจีนที่อ้างมาในข้างต้น ดูเหมือนจะเกิดขึ้นมาพร้อมกับการขึ้นสู่อำนาจของราชวงศ์ใหม่ที่ถูกกล่าวถึงในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชและตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ถึงแม้ว่านักวิชาการจะเห็นพ้องต้องกันว่าตำนานทั้งสองนี้ถูกเขียนขึ้นในสมัยอยุธยาภายหลังพุทธศตวรรษที่ 18 แล้ว แต่ก็สันนิษฐานด้วยว่าตำนานทั้งสองนี้น่าจะกล่าว

¹¹ P. Wheatley. Ibid. p. 77.

ถึงสถานะการณ์จริงของบ้านเมืองในพุทธศตวรรษที่ 18 อยู่บ้าง (Wyatt 1975) ตำนานทั้งสองนี้กล่าวถึงการเดินทางเข้ามาของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชและพระอนุชาสองพระองค์คือ จันทรภาณุและพงศาสุระสู่บริเวณที่เรียกกันว่าหาดทรายแก้วหรือเกาะแก้วที่ถูกล้อมรอบด้วยน้ำและเป็นพื้นที่ที่พระทันตธาตุของพระพุทธเจ้าได้เคยถูกฝังไว้ จากนั้นพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชได้ตัดสินพระทัยสร้างเมืองนครศรีธรรมราชเป็นราชธานีและพระบรมธาตุเจดีย์เป็นหลักของอาณาจักรของพระองค์ขึ้น ณ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ ซึ่งในปัจจุบันพระบรมธาตุเจดีย์ก็ยังตั้งตระหง่านอยู่ในวัดพระมหาธาตุที่ผู้คนในภาคใต้ยังเคารพนับถือเป็นปูชนียสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในคาบสมุทรแห่งนี้¹²

เหมือนดังที่เอกสารจีนได้กล่าวไว้ ตำนานทั้งสองนี้ได้เขียนว่าอาณาจักรนครศรีธรรมราชที่ถูกสถาปนาโดยพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชได้แผ่อิทธิพลอันไพศาลเหนือเมืองต่าง ๆ ในคาบสมุทรและตั้งระบบการปกครองที่เรียกกันว่า “เมืองสิบสองนักษัตร” ที่มีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลาง

ชื่อพระนาม “ศรีธรรมมาโคก” นี้ ปรากฏเป็นพระนามของกษัตริย์หลายพระองค์ในราชวงศ์ศรีธรรมมาโคก และน่าจะเป็นชื่อตามประเพณีของกษัตริย์ในราชวงศ์นี้ (dynastic title) ดังเช่นพระนาม “รามาธิบดี” ของกษัตริย์ในอยุธยา หรือพระนาม “มหาธรรมราชา” ของกษัตริย์ในสุโขทัย¹³ กษัตริย์ในราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกนี้เป็นผู้ที่

12 ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชและตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ที่ผู้เขียนอ้างถึงถูกตีพิมพ์อยู่ในภาคผนวกของหนังสือเรื่อง กำแพงเมือง : มรดกทางวัฒนธรรมของชาวนคร เขียนโดย ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข ในปี 2520

13 S. Munro-Hay. Nakhon Sri Thammarat: The Archaeology, History, and Legends of a Southern Thai Town. p. 53.

ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จากตำนานหลายฉบับและโบราณวัตถุสถานเนื่องในพระพุทธศาสนาจำนวนมากที่ถูกสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ในนครศรีธรรมราชเองและในที่อื่น ๆ ในคาบสมุทรมลายู บางตำนานยังอ้างถึงพระเจ้าศรีธรรมโศกราชในนามท้าวโคตรผู้สร้างวัดท้าวโคตรที่ตั้งอยู่นอกกำแพง เมืองนครศรีธรรมราชในทางทิศใต้ ที่สะท้อนให้เห็นว่า ในความเชื่อของคนท้องถิ่นนั้น พระเจ้าศรีธรรมโศกราชมีฐานะเป็นทั้งกษัตริย์ และเป็นทั้งผีบรรพบุรุษของชาวนครศรีธรรมราชหรือเป็นวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (culture hero) ด้วย มิใช่แค่บุคคลในประวัติศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว ความทรงจำเกี่ยวกับราชวงศ์ศรีธรรมโศกนี้ได้ฝัง รากลึกอยู่ในความทรงจำของผู้คนบนคาบสมุทรมลายูถึงปัจจุบัน

ราชวงศ์ศรีธรรมโศกราชนี้น่าจะได้รับการกล่าวถึงเป็นครั้งแรกในจารึกดงแม่นางเมือง จังหวัดนครสวรรค์ในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา จารึกนี้มีศักราชกำกับที่เทียบได้กับ พ.ศ. 1710 และมีสองด้าน ด้านแรกเขียนเป็นภาษาบาลี ส่วนด้านที่สองเป็นภาษาเขมรที่นักวิชาการบางท่านเชื่อว่ามีคำไทยบางคำผสมอยู่ด้วย ทั้งสองด้านเขียนด้วยอักษรเขมรและน่าจะบรรยายเหตุการณ์เดียวกัน¹⁴ ด้านที่เป็นภาษาเขมรมีความสมบูรณ์มากกว่าและกล่าวว่ากษัตริย์ที่ชื่อว่ากรุงศรีธรรมโศกได้มีใ้โองการให้เจ้าเมืองในหัวเมืองไปถวายความเคารพต่อพระเจ้าของกมรเตงชดศรีธรรมโศกหรือพระเจ้าศรีธรรมโศกผู้ล่วงลับ ซึ่งแสดงออกให้เห็นว่ากษัตริย์ในราชวงศ์นี้ใช้พระนาม “ศรีธรรมโศก” สืบต่อกันมาเมื่อขึ้นครองราช และยังเห็นได้ว่าราชวงศ์นี้มีอำนาจทางการเมือง

¹⁴ หอสมุดแห่งชาติ. ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 4. หน้า 109 - 116.

สูงพอสมควรจนสามารถมีเมืองบิรารและออกโองการให้เจ้าเมืองเหล่านั้นทำตามได้โดยตรง ยอร์ช เซเดส์เสนอไว้ว่า เมืองหลวงของพระเจ้าศรีธรรมโศกผู้ออกโองการนี้น่าจะเป็นละโว้หรือลพบุรี ซึ่งเป็นเมืองที่มีอิทธิพลของวัฒนธรรมเขมรสูงและเป็นเมืองใหญ่ที่สุดที่อยู่ใกล้กับดงแม่นางเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เมืองละโว้นี้ได้ส่งทูตไปจีนใน พ.ศ. 1658 และ พ.ศ. 1698¹⁵

ส่วนด้านที่เป็นภาษาบาลีนั้น ถึงแม้จะชำรุดมากกว่าแต่ดูเหมือนจะกล่าวถึงเหตุการณ์เดียวกัน อย่างไรก็ตามที่จะเรียกกษัตริย์ในที่นี้ว่าพระเจ้าศรีธรรมโศก กลับเรียกว่าพระองค์ท่านว่า “พระเจ้าโอศกมหาราช” ซึ่งความจริงในข้อนี้มีความสำคัญเป็นอันมาก เพราะได้ไขปริศนาของที่มาของพระนาม “ศรีธรรมโศก” ว่าจริง ๆ แล้วราชวงศ์นี้เปรียบตัวเองกับและเรียกตัวเองว่าพระเจ้าโอศกมหาราช และจำหลักอัตลักษณ์อันสำคัญที่ตนเองสร้างขึ้นนั้นบนศิลาอย่างแท้จริง พระเจ้าโอศกมหาราชนั้นเป็นที่รู้จักกันดีในฐานะที่เป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ในทางการเมืองที่รวมดินแดนที่เป็นอินเดียในปัจจุบันเข้าไว้ด้วยกันเป็นครั้งแรกในราวพุทธศตวรรษที่ 3 ปัจจุบันนี้ หัวเสาชของพระเจ้าโอศกก็ยังเป็นตราประจำประเทศของอินเดียอยู่ ในทางศาสนาแม้ว่าพระเจ้าโอศกจะประสูติและเติบโตขึ้นในฐานะผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์ แต่พระองค์ได้เปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาและกลายมาเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ออกจากอินเดียสู่ทวีปเอเชีย ก้นกว้างใหญ่และพระราชกิจอันสำคัญอันนี้ทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ในที่ต่าง ๆ ในเอเชียจนถึงทุกวันนี้ แม้จะเกือบดับสูญในแผ่นดินอินเดียแล้วก็ตาม

¹⁵ S. Munro-Hay. Ibid. p. 52.

การทำให้ตนเองเป็นพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นมีความสำคัญกับราชวงศ์ศรีธรรมมาโศกเป็นอันมาก เพราะเป็นการแสดงออกได้อย่างชัดเจนที่สุดว่ากษัตริย์ของราชวงศ์นี้ ศรัทธาในพุทธศาสนาและเป็นธรรมราชาผู้ยิ่งใหญ่ที่จะอุทิศพระองค์ในการบำเพ็ญบุญและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญสถาพรต่อไป และอัตลักษณ์ของมหาราชในพุทธศาสนาอันนี้ยังส่งเสริมให้กษัตริย์ในราชวงศ์นี้สามารถเชื่อมสัมพันธ์อันแนบแน่นกับกษัตริย์ผู้นับถือพุทธศาสนาของอาณาจักรอื่น ๆ ทั้งในอุษาคเนย์และศรีลังกาในฐานะพี่น้องชาวพุทธด้วยกัน ในทางประวัติศาสตร์การเมือง การแสดงออกเช่นนี้มีประโยชน์ในการสร้างเครือข่ายทางการเมืองและเศรษฐกิจโดยผ่านศาสนาเป็นอันมาก และดูเหมือนว่าบรรดาอาณาจักรรุ่นใหม่ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ในอุษาคเนย์ภาคพื้นทวีปก็มีพุทธศาสนานิกายเถรวาทเป็นหลักอย่างคล้ายคลึงกัน ซึ่งชวนให้คิดได้ว่าเป็นการก่อตัวของเครือข่ายของอาณาจักรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาใหม่โดยที่มีศาสนาพุทธนิกายเถรวาทผูกคล้องกันอยู่ เหมือนกับที่เมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคอุษาคเนย์ภาคพื้นสมุทร (รวมถึงตอนล่างของคาบสมุทรมลายูด้วย) มีศาสนาอิสลามถักทอเข้าไว้ด้วยกัน ในระยะเวลาไล่เลี่ยกันอีกด้วย

จากจารึกดงแม่บางเมืองอันนี้ มีความเป็นไปได้ที่ราชวงศ์ศรีธรรมมาโศกน่าจะจะมีที่มั่นทางการเมืองในลุ่มน้ำเจ้าพระยามาก่อนที่จะเคลื่อนย้ายลงใต้สู่นครศรีธรรมราช¹⁶ และยังมีความเป็นไปได้อีกด้วยว่า ราชวงศ์ศรีธรรมมาโศกราชในลุ่มน้ำเจ้าพระยาในพุทธศตวรรษที่ 18 นี้ อาจจะมี ความเกี่ยวข้องกับเป็นญาติกับกษัตริย์ของอาณาจักรตามพรลิงค์ในสมัยก่อนหน้านั้น หากเราพิจารณาจากข้อสันนิษฐาน

¹⁶ ขจร สุขพานิช. อ้างแล้ว.

ของ โอลิเวอร์ โวลเตอร์ส¹⁷ ที่กล่าวไว้ว่ากษัตริย์ของตามพริงค์อาจจะนำทัพขึ้นมาเข้าครองบัลลังก์ของอาณาจักรเขมรอันยิ่งใหญ่ที่เมืองพระนครผ่านทางลุ่มน้ำเจ้าพระยาในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 โดยใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เป็นภาษาจีน ไทย และเขมร เราอาจจะตั้งข้อสันนิษฐานต่อไปอีกได้ว่า มีความเป็นไปได้ที่กษัตริย์ของตามพริงค์ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 16 พระองค์นั้นได้เดินทัพสู่เมืองพระนครผ่านบริเวณลพบุรีและนครสวรรค์ที่ต่างก็ได้ซึมซับวัฒนธรรมเขมรเหมือนเช่นตามพริงค์และได้สถาปนาพระญาติบางพระองค์ให้เป็นผู้ปกครองบางเมืองในแถบนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่าพระองค์จะมีฐานทางการเมืองและทหารในลุ่มน้ำเจ้าพระยาอยู่ด้วย หากมีเหตุให้ต้องเสด็จกลับจากเมืองพระนครในกัมพูชา กิ่งหนึ่งของสายตระกูลของกษัตริย์ตามพริงค์พระองค์นี้อาจจะพัฒนามาเป็นราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกที่ก็ยังคงมีความเหนียวแน่นในวัฒนธรรมเขมรดังที่สะท้อนในอักษรและภาษาที่ใช้ในจารึกดงแม่นางเมืองหลักนี้

ด้วยเหตุผลที่ไม่แน่ชัด ราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกดูเหมือนว่าจะตั้งฐานที่มั่นในลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่อัดแน่นไปด้วยกลุ่มการเมืองที่มีอำนาจสูงต่าง ๆ ลงใต้มาสู่ดินแดนของตามพริงค์ ซึ่งอาจจะเป็นบ้านเกิด (homeland) ของต้นตระกูลของราชวงศ์นี้ ตามพริงค์อาจจะเป็นอาณาจักรของบรรพบุรุษของราชวงศ์นี้ และอาจจะเป็นเหตุผลทำให้กษัตริย์ในราชวงศ์นี้ยังเรียกตนเองว่า “ตามพริงค์เคศวร” ดังที่จารึกหลักที่ 24 ของพระเจ้าจันทรภาณุศรีธรรมราชข่งบอ ก ชื่อตามพริงค์ก็ยังคงอยู่ในจดหมายเหตุของจีนในนามตันมาลิงมาตั้งแต่จีน

¹⁷ O.W. Wolter. Tambralinga. Bulletin of the School of Oriental and African Studies.

เริ่มกล่าวถึงอาณาจักรนี้ในพุทธศตวรรษที่ 18 จนสิ้นสุดการกล่าวถึงในพุทธศตวรรษที่ 19 โดยที่ไม่ได้เปลี่ยนเป็นศรีธรรมราชหรือนครศรีธรรมราชเลย ซึ่งหากราชวงศ์ศรีธรรมาโคกต้องการที่จะแนะนำอาณาจักรของตนเองกับราชสำนักของจีนในนามศรีธรรมราชก็น่าจะทำได้ เพราะจีนเพิ่งเริ่มเขียนถึงอาณาจักรนี้ในช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ 18 ตอนที่ราชวงศ์ศรีธรรมาโคกเข้ามามีอำนาจในบริเวณนครศรีธรรมราชแล้วนั่นเอง ชวนให้เชื่อได้ว่าราชวงศ์ศรีธรรมาโคกให้ความสำคัญในชื่อของตามพรลิงค์เหมือนดังเป็นชื่ออาณาจักรเก่าแก่ของตนเองอย่างไรก็ดี เรื่องราวทั้งหมดนี้เป็นเพียงข้อสันนิษฐานจากหลักฐานที่หลงเหลืออยู่ และยังมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาในประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ในทางประวัติศาสตร์ต่อไปในอนาคต

อีกประเด็นหนึ่งที่สำคัญคือ การเข้ามาของผู้คนที่พูดภาษาไทยสู่ดินแดนคาบสมุทรมลายู ซึ่งขณะนี้นักภาษาศาสตร์ยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้ ดังนั้นยังไม่สามารถสรุปได้ว่าราชวงศ์ศรีธรรมาโคกได้มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนย้ายผู้คนที่พูดภาษาไทยในลุ่มน้ำเจ้าพระยาลงมาสู่คาบสมุทรมลายู และราชวงศ์นี้ใช้อักษรและภาษาอื่น ๆ ในการจำหลักจารึกของตนเองอยู่เสมอในช่วงต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอักษรและภาษาเขมร ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 อย่างไรก็ตามก็มีสิ่งหนึ่งที่นักวิชาการควรจะคำนึงถึงอยู่เสมอคือ อักษร ภาษา และวัฒนธรรมเขมรนั้น เป็นชุดวัฒนธรรมที่บ้านเมืองในภูมิภาคอุษาคเนย์ภาคพื้นทวีปใช้ร่วมกันเป็นระยะเวลาอันตั้งแต่ก่อนพุทธศตวรรษที่ 16 จวบจนพุทธศตวรรษที่ 18 และอาจจะหลังจากนั้นอีกด้วย เนื่องจากอาณาจักรเขมรที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพระนครและศูนย์กลางย่อย ๆ อยู่ในที่บริเวณต่าง ๆ เช่น บริเวณตอนใต้ของประเทศลาว บริเวณปากแม่น้ำโขงของประเทศเวียดนาม บริเวณที่ราบสูงของภาคอีสาน บริเวณ

ภาคตะวันออก และบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาของประเทศไทยในช่วงเวลานั้นทรงพลังอำนาจมากทั้งในด้านการเมืองและวัฒนธรรม โดยบ้านเมืองและผู้คนที่อยู่ในเครือข่ายและใช้วัฒนธรรมนี้อาจจะไม่ใช่มืองขึ้นของอาณาจักรเขมรหรือเป็นเผ่าพันธุ์เขมรเสมอไป และในทางโบราณคดีนั้น การตัดสินเผ่าพันธุ์ของผู้คนว่าเป็นเขมรหรือไทยในอดีตนั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก และเป็นคำถามที่ค่อนข้างจะล้าสมัยไปแล้วในปัจจุบัน ดังนั้น อักษร ภาษา และวัฒนธรรมเขมรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงควรถูกมองในลักษณะที่เป็นชุดของวัฒนธรรมกลางที่ผู้คนแถบนี้ใช้ร่วมกัน มิใช่หลักฐานโดยตรงของการเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรเขมรหรือการเป็นเผ่าพันธุ์เขมร ซึ่งในปัจจุบันคำราชาศัพท์ของราชสำนักไทยก็ยังเป็นภาษาเขมรอยู่ ทั้ง ๆ ที่กษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ของไทยก็ไม่ได้ถูกมองว่าเป็นคนเขมร

นครศรีธรรมราชและพุทธศาสนาลังกาวงศ์

อาณาจักรนครศรีธรรมราชในพุทธศตวรรษที่ 18 ได้กลายมาเป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของพุทธศาสนานิกายเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ในภูมิภาคอุษาคเนย์ จารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงที่อาจจะกำหนดอายุได้ใน พ.ศ. 1835 แม้จะมีข้อถกเถียงกันอยู่ กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าพระสังฆราชผู้รอบรู้ในพระไตรปิฎกกว่าใครในเมืองสุโขทัยนั้นเป็นผู้ที่มาจากเมืองศรีธรรมราช แสดงให้เห็นถึงบทบาทของนครศรีธรรมราชในการเผยแผ่ศาสนาพุทธลังกาวงศ์ให้กับอาณาจักรต่าง ๆ ในแถบนี้

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 นั้นมีหลักฐานชี้ให้เห็นถึงการกำเนิดขึ้นของเครือข่ายของอาณาจักรรุ่นใหม่ในอุษาคเนย์ภาคพื้นทวีปและศรีลังกาที่ได้ถูกผูกร้อยเข้าด้วยกัน

ด้วยพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะแบบลังกาวงศ์ (ซึ่งต้องอาศัยนัก
พุทธศาสตร์ในการนิยาม “ลังกาวงศ์” ต่อไป) มีการเคลื่อนย้ายพระสงฆ์
ชาวพุทธ พระพุทธรูป คัมภีร์ทางศาสนา และปูชนียวัตถุต่าง ๆ
อย่างกว้างขวางในเครือข่ายนี้ โดยศรีลังกาได้กลายมาเป็นศูนย์กลาง
ทางศาสนาที่สำคัญที่สุด เพราะได้ถูกเคารพว่าเป็นดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่
มีพระพุทธศาสนาสืบทอดต่อกันมาอย่างไม่ขาดสายและอย่างยาวนาน
ที่สุด ด้วยเหตุที่ศรีลังกาได้รับความนับถือเป็นดินแดนอันบริสุทธิ์ที่
พระพุทธรศานายังเป็นแบบต้นฉบับ (original) อยู่ กษัตริย์ของ
อาณาจักรต่าง ๆ ในอุษาคเนย์ อาทิเช่น อาณาจักรนครศรีธรรมราช
อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรมอญ เป็นต้น ต่างก็มุ่งหมายที่จะส่ง
พระสงฆ์หรือคนของตนไปรับเอาพุทธศาสนาสำนักลังกาเข้ามา และ
เรียกพระพุทธรศาสนาแบบนี้ว่า “ลังกาวงศ์” (Lankavamsa) และจาก
การที่อาณาจักรนครศรีธรรมราชนั้นตั้งอยู่บนคาบสมุทรสยามและมี
ทางออกทางทะเลสู่ศรีลังกาในมหาสมุทรอินเดียได้ อาณาจักรนี้จึง
สามารถรับพุทธศาสนาจากลังกาเข้ามาได้โดยตรง และเป็นศูนย์กลาง
ส่งต่อไปให้อาณาจักรอื่น ๆ ที่อยู่ไกลจากการติดต่อทางทะเลกับศรีลังกา
เช่น อาณาจักรสุโขทัย ดังที่จารึกหลักที่ 1 ได้บ่งชี้ไว้

แม้ว่าสุโขทัยจะส่งพระสงฆ์ของตนไปศรีลังกาได้โดยตรง แต่
ข้อความในจารึกหลักที่ 1 ก็ชวนให้เชื่อได้ว่านครศรีธรรมราชก็น่าจะ
มีความเข้มแข็งในพุทธศาสนาลังกาวงศ์อย่างมาก ทำให้พระเถระชั้น
ผู้ใหญ่ของนครศรีธรรมราชเป็นที่ต้องการของอาณาจักรสุโขทัยที่
ต้องการสถาปนาศาสนาพุทธลังกาวงศ์อีกด้วย จารึกอันนี้ชี้ให้เห็นถึง
สถานะของนครศรีธรรมราชในฐานะศูนย์กลางอันหนึ่งในการเผยแผ่
ศาสนาพุทธลังกาวงศ์ในอุษาคเนย์

เป็นที่น่าสังเกตว่าคำว่าลังกาวงศ์นี้ไม่ได้ปรากฏในศรีลังกาเอง

แต่คำนี้ค่อนข้างจะเป็นคำที่ใช้กันโดยทั่วไปในดินแดนสยามประเทศ เพื่อกล่าวถึงพุทธศาสนานิกายเถรวาท แบบที่รับมาจากศรีลังกาในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ยังไม่มีคำอธิบายอย่างชัดเจนว่าเหตุใดอาณาจักรรุ่นใหม่ในอุษาคเนย์ภาคพื้นทวีปเหล่านี้รับเอาพุทธศาสนาสำนักลังกาเข้ามา ผู้เขียนจึงขอเสนอข้อสันนิษฐานบางประการที่เกี่ยวข้องกับเหตุผลด้านการเมืองและเศรษฐกิจของภูมิภาคนี้ในราวพุทธศตวรรษที่ 18

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น ได้เกิดอาณาจักรรุ่นใหม่ที่เกิดไปมาจากอาณาจักรที่มีอำนาจมาก่อนหน้านั้น ในลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของบ้านเมืองในวัฒนธรรมทวารวดีและบางส่วนในวัฒนธรรมเขมรก็พัฒนามาเป็นอาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรสุพรรณภูมิ และอาณาจักรละโว้ ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้น ต่อมาไม่นานอาณาจักรเหล่านี้ได้มีส่วนในการกำเนิดขึ้นของอาณาจักรอยุธยาที่ยิ่งใหญ่ ในภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบันก็มีการกำเนิดขึ้นของอาณาจักรเชียงใหม่ และในภาคใต้ก็มีอาณาจักรนครศรีธรรมราชที่กำเนิดขึ้นบนรากฐานของอาณาจักรตามพรลิงค์ที่มีศาสนาพราหมณ์เป็นใหญ่ในสมัยรุ่งเรืองราวเดียวกัน จึงอาจจะมองได้ว่าอาณาจักรรุ่นใหม่เหล่านี้ต่างก็ต้องการอัตลักษณ์ของตนเองให้แตกต่างจากอาณาจักรที่มีมาก่อน และศาสนาที่เป็นส่วนสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์อันนั้น ราชวงศ์ของอาณาจักรรุ่นใหม่เหล่านี้อาจจะต้องการแสดงออกต่อผู้คนของตนว่า ขณะนี้เราได้มีราชวงศ์และอาณาจักรใหม่แล้ว และความเป็นไปของรัฐก็จะต่างไปจากเดิมโดยที่มีพุทธศาสนาลังกาวงศ์เป็นหลักอันหนึ่งของรัฐนี้ การรับพุทธศาสนาลังกาวงศ์จึงไม่ได้มาจากปัจจัยภายนอกภูมิภาคแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นความต้องการภายในของอาณาจักรรุ่นใหม่เหล่านี้ที่

แสวงหาอัตลักษณ์ของตนเองอีกด้วย

ในอีกด้านหนึ่งอาณาจักรรุ่นใหม่เหล่านี้ก็อาจจะแสวงหาอัตลักษณ์ร่วมในทางศาสนาระหว่างกันเพื่อความมั่นคงและความรุ่งเรืองของรัฐของตน อาณาจักรเหล่านี้ต่างก็เสี่ยงไม่ได้ที่จะต้องมีปฏิสัมพันธ์กันเพราะต่างก็ดำรงอยู่ในบริบททางการเมืองคล้าย ๆ กัน ในดินแดนที่ใกล้เคียงกัน และปรากฏเป็นความจริงว่าต่างก็มีทิศทางด้านการนับถือศาสนาคล้าย ๆ กันอีกด้วย คือได้รับเอาพุทธศาสนา ลัทธิลัทธิมาเป็นหลักในอาณาจักร แม้จะมีการผสมผสานกับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อพื้นเมืองอยู่ด้วย ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนา ลัทธิลัทธิจึงทำหน้าที่คล้ายเชือกที่ผูกร้อยอาณาจักรเหล่านี้เข้าไว้ด้วยกัน ให้แนบแน่นยิ่งขึ้น จนเกิดเป็นเครือข่าย (network) อาณาจักรพุทธรุ่นใหม่ขึ้นมา

การที่มีศาสนาแบบเดียวกันนั้นแม้จะไม่ได้เป็นข้อการันตีว่าความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรจะราบรื่นเสมอไปก็ตาม ดังเช่นอาณาจักรเชียงใหม่ก็ยัรบกับอาณาจักรอยุธยาแม้จะนับถือศาสนาที่คล้ายคลึงกัน แต่ก็มีส่วนช่วยให้ทัศนคติที่มีต่อกันไม่เป็นไปในทางลบอย่างมากและบางครั้งทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรแนบแน่นยิ่งขึ้น ดังเช่นในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีนโยบายรวมทุกอาณาจักรไว้ภายใต้อาณาจักรสยามโดยสมบูรณ์ทางโครงสร้างและในทางปฏิบัติ พระองค์ก็ทรงมองเมืองเชียงใหม่ในทางบวกเหมือนพี่น้องชาวพุทธด้วยกันและสามารถรวมเชียงใหม่เข้าไว้ได้อย่างราบรื่นกว่าการรวมเมืองปัตตานีที่นับถือศาสนาอิสลามที่ถูกมองว่าเป็นแขกแปลกหน้ามากกว่า ดังนั้นพุทธศาสนา ลัทธิลัทธิจึงมีบทบาทคล้าย ๆ กันในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันของอาณาจักรรุ่นใหม่เหล่านี้

สำหรับปัจจัยภายนอกนั้น เป็นสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่แทบ

จะไม่มีนักวิชาการพูดถึงเลย การขยายตัวของพุทธศาสนาลังกาวงศ์นั้น อาจจะมี ความเกี่ยวข้องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการค้า (economic boom) ของศรีลังกาเองด้วย และในราวพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น เศรษฐกิจของศรีลังกาได้เฟื่องฟูขึ้นอย่างมากและได้เป็นยุคเริ่มต้นในการส่งออกข้าวและสินค้าต่าง ๆ สู่มหาสมุทรอินเดียในอุษาคเนย์ ศรีลังกาได้ก้าวขึ้นมาเป็นศูนย์กลางทางการค้าและเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในมหาสมุทรอินเดีย¹⁸ และส่งผลให้ศาสนาพุทธของศรีลังกาได้แผ่ขยายออกไปสู่ภายนอกอย่างรวดเร็ว เพราะการค้าและศาสนานั้น มักจะเป็นสิ่งที่เดินทางไปพร้อมกันในประวัติศาสตร์ อาทิเช่น การที่ศาสนาพุทธในราวพุทธศตวรรษที่ 7 ได้ถูกเผยแผ่ไปพร้อมกับ การขยายตัวทาง การค้าบนเส้นทางสายไหมจากคันธาระสู่ทางภาคตะวันตกของจีน หรือศาสนาอิสลามได้แพร่จากตะวันออกกลางและอินเดียเข้าสู่อุษาคเนย์ภาคพื้นสมุทรพร้อมกับการค้าและได้หยั่งรากลึกในดินแดนแห่งนี้ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 แต่ศาสนาที่มาพร้อมกับการค้านั้น มักจะใช้เวลานานพอสมควรในการได้รับความนิยมรับ และซึมซับจากผู้คนท้องถิ่น ซึ่งต่างจากในกรณีของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ที่ได้รับการตอบรับค่อนข้างจะรวดเร็วในอุษาคเนย์ภาคพื้นทวีป จนอาจจะมองกลับกันได้ว่าความกระตือรือร้นที่จะรับเอาพุทธศาสนาลังกาวงศ์เข้ามาเป็นศาสนาหลักของอาณาจักรของตนนั้นมาจากอาณาจักรในอุษาคเนย์เหล่านั้นเอง ดังจะเห็นได้จากจารึกและตำนานต่าง ๆ ในท้องถิ่นแถบนี้ทั้งหมดที่กล่าวถึงการส่งเชื้อพระวงศ์และพระสงฆ์ไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกา

¹⁸ การสื่อสารส่วนบุคคลกับ Professor Osmund Bopearachchi แห่งมหาวิทยาลัยปารีส

ดังนั้น อาจจะพอเห็นภาพได้ว่า การขยายตัวของพุทธศาสนา
ลังกาวงศ์ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น เกิดมาจากปัจจัยหลายประการ
ประการที่หนึ่งคือการขยายตัวทางเศรษฐกิจของลังกาในฐานะศูนย์
กลางทางผลิตและการค้าทางทะเลที่ทำให้พุทธศาสนาของลังกา
แพร่กระจายตามการค้านั้นไปด้วย ประการที่สองคือการที่อาณาจักร
รุ่นใหม่พยายามสร้างอัตลักษณ์ของตนโดยพร้อมที่จะมีศาสนาหลัก
ศาสนาใหม่ในอาณาจักรของตน ประการที่สามคือการที่อาณาจักร
รุ่นใหม่เหล่านี้เล็งเห็นถึงประโยชน์ในการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือ
ข่ายการค้าที่ศรีลังกามีบทบาทอย่างสำคัญ และรับเอาพุทธศาสนา
ลังกาวงศ์เข้ามาเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์กับศรีลังกาให้แน่น
ยิ่งขึ้น และประการที่สี่ที่มีความใกล้ชิดกับประการที่สามมาก คือเครือ
ข่ายทางการค้าที่มีศรีลังกาเป็นหลักนั้นได้ถูกพัฒนาให้กลายมาเป็นเครือ
ข่ายทั้งทางการค้าและการเมืองของกลุ่มอาณาจักรรุ่นใหม่ในอุษาคเนย์
เอง โดยการที่มีพุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์เป็นหลักในการสร้างอัตลักษณ์
(identity) ของเครือข่ายนี้ ดังนั้นหากอาณาจักรใดหรือบ้านเมืองใด
ต้องการที่จะร่วมเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายอันนี้ ก็อาจจะเห็นประโยชน์
ในการรับเอาพุทธศาสนาลังกาวงศ์เข้ามาเป็นหลักในบ้านของตน ทำให้
พุทธศาสนาลังกาวงศ์ขยายตัวได้อย่างกว้างไกลและรวดเร็ว โดยไม่
ต้องอาศัยพระสงฆ์ชาวลังกาในการแสดงบทบาทหลักในการท่องเที่ยว
เพื่อเผยแผ่ศาสนาอย่างเข้มข้นเลย ผู้กระทำการหลัก (agents or
agency) ในการขยายตัวของศาสนาอันนี้คือผู้คนในอุษาคเนย์เอง

พระเจ้าจันทรภาณุกับศรีลังกา

มีความเป็นไปได้ว่าการเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การค้า
และศาสนาในเครือข่ายที่กล่าวถึงข้างต้นนี้ของศรีลังกาได้นำดึงดูด

ความสนใจของพระเจ้าจันทรภาณุแห่งราชวงศ์ศรีธรรมมาศกในการที่จะยกทัพข้ามอ่าวเบงกอลที่กว้างใหญ่ไปยึดครองศรีลังกา จากเอกสารทางประวัติศาสตร์ของศรีลังกาและอินเดียได้ ศรีลังกาได้ถูกโจมตีครั้งแรกใน พ.ศ. 1790 จากกษัตริย์แห่งชวกะ (Javaka) ที่นักประวัติศาสตร์หลายท่านเชื่อว่าเป็นพระเจ้าจันทรภาณุผู้เป็นเจ้าของศิลาจารึกหลักที่ 24 ที่พบที่เมืองไชยาและระบุ พ.ศ. 1773¹⁹

สำหรับซุมิโอ²⁰ นักประวัติศาสตร์ชาวญี่ปุ่นนั้นเชื่อว่าชวกะ (Javaka) ที่อยู่ในเอกสารบาลีของอินเดียได้และศรีลังกา คือ San-fo-qi (ที่ท่านก็ไม่เชื่อว่าหมายถึงศรีวิชัยแต่เป็นอีกเครือข่ายหนึ่ง) ในจดหมายเหตุจีนคือ Zabai ในเอกสารอาหรับและคือ Savaka ในจารึกภาษาทมิฬ ซึ่งน่าจะหมายถึงกลุ่มการเมือง (political entity) ที่ครอบคลุมดินแดนทั้งหมดในตอนกลางและตอนใต้ของคาบสมุทรมลายู รวมถึงช่องแคบมะละกาในด้านที่ติดกับเกาะสุมาตรา และอาจจะครอบคลุมถึงดินแดนด้านทิศตะวันตกของกาลิมันตันอีกด้วย ในความคิดของผู้วิจัยชวกะและศรีวิชัยนั้นมีความคล้ายคลึงกันในแง่ที่ทั้งคู่อาจจะเป็นสหพันธรัฐหรือเครือข่ายพันธมิตรของกลุ่มเมืองและอาณาจักรที่มีเมืองท่าอยู่ริมชายฝั่ง (an alliance of coastal trading kingdoms) ที่อยู่บริเวณช่องแคบมะละกาและคาบสมุทรมลายู มิใช่จักรวรรดิ (empire) หรืออาณาจักรใดอาณาจักรหนึ่งโดยเฉพาะ ดังนั้นอาจมีความเป็นไปได้ว่าเครือข่ายพันธมิตรชวกะของภาคพื้นสมุทรนั้นนั้น มีนครศรีธรรมราชหรือตามพรลิงค์เป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ดังที่จดหมายเหตุจีนในสมัยเดียวกันนี้ได้ชี้ให้เห็น

¹⁹ เช่น P. Sumio, Ibid. p. 54.

²⁰ Ibid. p. 46.

ว่าตามพรลิงค์เป็นอาณาจักรแข็งแกร่งทางการเมืองและเศรษฐกิจมากที่สุดใคาบสมุทรมาเลย์ และพระเจ้าจันทรภาณุที่เป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ของตามพรลิงค์ก็อาจจะได้รับยอมรับว่าเป็นกษัตริย์ของชวกะ ซึ่งอาจจะเป็นหนึ่งในหมู่กษัตริย์หรือผู้ที่แข็งแกร่งที่สุดในหมู่กษัตริย์เหล่านั้น (primus inter pare) อย่างไรก็ตามตำแหน่งเหล่านี้ไม่ได้คงทนถาวร ต่างก็เปลี่ยนไปตามบริบทและความแข็งแกร่งของกษัตริย์และอาณาจักรในเครือข่ายพันธมิตรนี้

ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ของศรีลังกาและอินเดียใต้ที่อ้างถึงนี้ กล่าวว่ากษัตริย์แห่งชวกะ (Javaka) ที่น่าจะเป็นพระเจ้าจันทรภาณุตามที่ได้กล่าวกล่าวมาแล้วข้างต้น ได้โจมตีศรีลังกาครั้งแรกใน พ.ศ. 1790 พระองค์ทรงเริ่มโจมตีทางทหารในพื้นที่ทางใต้ของเกาะลังกา แต่พ่ายแพ้ต่อกษัตริย์ชาวสิงหลนามปราคัมพาหุ อย่างไรก็ตามพระเจ้าจันทรภาณุประสบความสำเร็จในการเข้ายึดครองอาณาจักรหนึ่งได้ทางตอนเหนือของเกาะลังกา แต่กระนั้นก็ตามพระองค์ทรงถูกกองทัพของกษัตริย์แห่งปาณฑยะของอินเดียใต้โจมตี ณ อาณาจักรแห่งนี้ใน พ.ศ. 1801 และถูกบังคับให้ถวายบรรณาการต่อปาณฑยะ หลังจากนั้นพระเจ้าจันทรภาณุก็ทรงไม่ย่อท้อ ได้ส่งกองทัพโจมตีอาณาจักรของพระเจ้าปราคัมพาหุทางตอนใต้ของเกาะลังกาอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 1805 โดยในครั้งนี้พระเจ้าจันทรภาณุได้กำลังเสริมจากโจฬะและปาณฑยะในอินเดียใต้ อย่างไรก็ตามก็ตีพระองค์ก็ทรงพ่ายแพ้อีกครั้งหนึ่งและสวรรคตในการสงครามในครั้งนี้ด้วยน้ำมือของกองทัพของพระเจ้าปราคัมพาหุที่ได้รับการสนับสนุนจากกองทัพของพระเจ้าวีระปาณฑยะแห่งอินเดียใต้เช่นกัน จารึกหลายหลักของปาณฑยะระบุว่า หลังจากการสวรรคตของกษัตริย์แห่งชวกะพระองค์นี้ (ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นพระเจ้าจันทรภาณุ) เจ้าชายแห่งชวกะพระองค์หนึ่งได้ขึ้น

สู่อำนาจแทนที่พระองค์ในการปกครองอาณาจักรทางเหนือของเกาะลังกาที่พระองค์ทรงยึดได้ แต่อำนาจของเจ้าชายพระองค์นี้ในอาณาจักรแห่งนี้ก็มิได้ยาวนานเช่นกัน และไม่สามารถเป็นที่ยืนยันได้ว่า เจ้าชายแห่งชวกะพระองค์นี้มาจากตามพรลิงค์หรือเกี่ยวข้องกับพระเจ้าจันทรภาณุหรือไม่²¹ เพราะอาจจะเป็นกษัตริย์พระองค์อื่นในเครือช่ายพันธมิตรชวกะก็เป็นได้

ถึงแม้จะไม่ประสบความสำเร็จในการได้รับชัยชนะเหนือพระเจ้าปราชรมพาหุและยึดครองเกาะลังกาทั้งเกาะได้ แต่พระเจ้าจันทรภาณุสามารถยึดอาณาจักรทางเหนือของเกาะนี้ไว้ได้ และถือเป็นกษัตริย์จากอนุชานเญ์เพียงพระองค์เดียวที่มีการรับรู้ในประวัติศาสตร์ว่าได้มีความสามารถพอที่จะยกทัพข้ามไปยึดครองดินแดนในเอเชียใต้ได้ ซึ่งสิ่งนี้เป็นการแสดงออกถึงความแข็งแกร่งของนครศรีธรรมราชในพุทธศตวรรษที่ 18 ได้อย่างชัดเจน เพราะการที่พระเจ้าจันทรภาณุมีความมั่นพระทัยว่าสามารถยกทัพข้ามมหาสมุทรไปยึดลังกาได้นั้นต้องมีพื้นฐานมาจากความมั่นพระทัยในความแข็งแกร่งของอาณาจักรของพระองค์ใน (1) ทางเศรษฐกิจว่าสามารถสนับสนุนค่าใช้จ่ายทางการทหารที่มหาศาลในการยกทัพข้ามมหาสมุทรและการเลี้ยงกองทัพเป็นเวลาหลายสิบปี (2) ทางทหารที่จะต้องมีการเรือที่ยอดเยี่ยมและมีทหารที่รู้การศึกเป็นอย่างดี และ (3) ทางการเมืองที่จะต้องมีการช่ายทางการเมืองที่เข้มแข็งที่พระองค์มีกับอาณาจักรอื่น ๆ ที่อยู่รายรอบเพื่อการร่นตีการสนับสนุนทางการเมืองและการทหารจากเหล่านั้น หากจำเป็น เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้เล่นสำคัญในการสงครามคราวนี้คืออาณาจักรและกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ในอินเดียใต้ที่ประกอบด้วย

²¹ P. Sumio. Ibid. p 54.

โจฬะและปาดทยะ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มการเมืองที่หลายหลายที่ต่างก็มีเป้าหมายทางการเมืองของตนเองที่ต่างกันไป ดังจะเห็นได้จากการที่กองทัพของปาดทยะอันหนึ่งสนับสนุนพระเจ้าศรีธรรมโศกราช แต่อีกกองทัพหนึ่งที่ควบคุมโดยกษัตริย์ปาดทยะเช่นกันได้ให้ความสนับสนุนพระเจ้าปรากรมพาหุ ในท้ายที่สุดแล้วเป็นที่ชัดเจนว่าพระเจ้าจันทรภาณุได้คำนวณการศึกษาและความซับซ้อนทางการเมืองอันนี้ผิดพลาดจนเสียแม้กระทั่งชีวิตของพระองค์ และการสงครามที่นครศรีธรรมราชพ่ายแพ้ในคราวนี้ อาจจะทำให้อาณาจักรนี้อ่อนแอลงจะกลายมาเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรอยุธยาในศตวรรษต่อมา

แม้ยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่าอะไรคือเหตุผลของการยกทัพไปโจมตีลังกาในครั้งนี้ของพระเจ้าจันทรภาณุ แต่อาจจะสันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่าประกอบด้วยเหตุผลหลายประการ กล่าวคือประการที่หนึ่ง คือความต้องการที่จะควบคุมศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การค้า และการเมืองที่สำคัญในมหาสมุทรอินเดียอย่างศรีลังกา ซึ่งหากสำเร็จจะนำความมั่งคั่งมาสู่พระองค์อย่างมหาศาลและจะทำให้พระองค์มีบทบาทสำคัญในการกำหนดสถานการณ์ทางการเมืองในมหาสมุทรอินเดีย ประการที่สอง คือความต้องการที่จะยึดครองศูนย์กลางที่สำคัญสูงสุดในทางพุทธศาสนาแบบที่เรียกกันว่าลังกาวงศ์ ซึ่งจะทำให้พระองค์สามารถควบคุมการแจกจ่ายบุญญาวิฤตทางพุทธศาสนาที่เป็นที่ต้องการของอาณาจักรพุทธต่างๆ ได้ และยังสามารถยกสถานะของพระองค์ขึ้นเป็นมหาราช (overlord) ของเครือข่ายอาณาจักรพุทธรุ่นใหม่ในอุษาคเนย์ที่กล่าวถึงข้างต้นได้ เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นเจ้าของดินแดนที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดที่เป็นต้นกำเนิดของพุทธศาสนาแบบนี้ พระองค์จะทรงอยู่เหนือกษัตริย์ที่นับพุทธศาสนาลังกาวงศ์ทุกพระองค์ ทั้งหมดนี้

สะท้อนถึงความสำคัญของศรีลังกาและความทะเยอทะยานอันยิ่งใหญ่ของพระเจ้าจันทรภาณุ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ที่กล่าวมาข้างต้นยังเป็นการพยายามในการอธิบายภาพรวมทางประวัติศาสตร์ที่ควรค่าในศึกษาเป็นรายประเด็นให้ละเอียดต่อไปในอนาคต

พระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราชและข้อความทางการเมือง

พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชได้รับการศึกษาทางประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลปะมาอย่างยาวนาน โดยเชื่อมโยงกับตำนานท้องถิ่นที่กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ของพระธาตุเจดีย์องค์นี้ที่ถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้าศรีธรรมโศกราช ตำนานเหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานเมืองนครศรีธรรมราชและตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ได้สะท้อนความเชื่อในท้องถิ่นอย่างชัดเจนว่าพระธาตุองค์นี้ได้ถูกสร้างขึ้นบนดินแดนศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกกันว่าหาดทรายแก้วหรือเกาะแก้วที่พระทันตธาตุของพระพุทธเจ้าได้เคยถูกฝังไว้โดยเจ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าชายทนต์กุมารที่เดินทางมาจากอินเดีย ผู้ได้รับมอบหมายจากพระราชบิดาที่เป็นกษัตริย์ให้ปกป้องพระทันตธาตุพระองค์นี้จากข้าศึกที่กำลังโจมตีเมืองของพระองค์ด้วยความมุ่งหมายที่จะยึดเอาพระทันตธาตุ เจ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าชายทนต์กุมารจึงล่องเรือข้ามทะเลเพื่อจะนำพระทันตธาตุไปสู่ศรีลังกาที่ถือเป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาที่ปลอดภัย แต่เรือของพระองค์ได้ประสบวาทภัยในทะเลและถูกขัดขวางขึ้นฝั่งบนคาบสมุทรมลายู จากนั้นพระองค์ทั้งสองจึงเดินป่ารอนแรมมาถึงยังหาดทรายแก้ว และด้วยอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ พระองค์จึงล่วงรู้ว่าดินแดนแห่งนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ จึงได้ฝังพระทันตธาตุไว้เพื่อรักษาพระทันตธาตุไว้ในที่ที่ศักดิ์สิทธิ์และปลอดภัย

เป็นการชั่วคราว ตำนานท้องถิ่นที่อ้างถึงนี้ได้เล่าเรื่องต่อไปเกี่ยวกับการเดินทางของเจ้าหญิงเหมชาลาและเจ้าชายทนต์กุมารและพระพันธุราชหลังจากนั้น จนมาล่องมาถึงสมัยของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชที่ทรงสำรวจหาสถานที่ที่เหมาะสมในการตั้งเมือง ด้วยเรื่องราวอภินิหารต่าง ๆ พระองค์ก็ทรงมาเจอหาดทรายแก้วในท้ายที่สุด และล่องรู้ว่สถานที่แห่งนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พระพุทธรเจ้าเคยเสด็จมาและพระพันธุราชเคยถูกฝังเอาไว้ จึงตัดสินใจตั้งเมืองและสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นเป็นหลักเมือง

แม้จะไม่มีใครมีนักวิชาการกล่าวถึงกัน แต่จากตำนานทั้งสองนี้ จะเห็นได้ว่าพระบรมธาตุเจดีย์ได้ถูกสร้างขึ้นบนสถานที่ที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานตั้งแต่สมัยพุทธกาลตามความรู้สึกนึกคิดของผู้คนในท้องถิ่น มีเรื่องราวอภินิหารเกิดขึ้นมากมาย ณ หาดทรายแก้ว และพระบรมธาตุเจดีย์ก็ทำหน้าที่เป็นหลักเมืองและเป็นสิ่งการันตีว่าเมืองที่พระเจ้าศรีธรรมมาโคกทรงสร้างขึ้นจะเจริญรุ่งเรืองในทุกด้าน และเต็มไปด้วยสิ่งดีงาม เนื่องจากพระบรมธาตุเจดีย์ที่มีขนาดมหึมาและสูงเสียดฟ้าองค์นี้ ในทางสัญลักษณ์แล้วได้เชื่อมโยงพลังของภูมิประเทศศักดิ์สิทธิ์ของหาดทรายแก้วเข้ากับพลังของจักรวาลที่อยู่เบื้องบน และเป็นเสาหลักที่ยึดเมืองนี้ไว้กับจักรวาลอันศักดิ์สิทธิ์ (sacred cosmos)

ในด้านประวัติศาสตร์ศิลปะการศึกษาที่น่าสนใจชิ้นล่าสุดคืองานของ ดร.ประภัสสร ฐูวี่เชียร²² แห่งมหาวิทยาลัยศิลปากร ที่เสนอว่าพระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราชนี้น่าจะถูกสร้างขึ้นในราว

²² ประภัสสร ฐูวี่เชียร. พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช มหาสถูปแห่งคาบสมุทรภาคใต้.

พุทธศตวรรษที่ 18 โดยดูจากองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมหลัก ๆ ขององค์พระบรมธาตุเจดีย์เอง อาทิเช่นองค์ระฆังที่เกือบจะเป็นครึ่งวงกลมที่มีขนาดกว้างใหญ่ และฐานสี่เหลี่ยมขององค์ระฆังที่มีรูปช้างในซุ้มอยู่รายรอบ ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้บ่งบอกให้เห็นถึงอิทธิพลทางศิลปะลังกาในสมัยโพลนารูวะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 17-18) ในขณะที่องค์ประกอบอื่นๆ ก็แสดงถึงอิทธิพลทางศิลปะต่างๆ ในช่วงเวลาหลังจากนั้น ดร. ประภัศร์ยังกล่าวด้วยว่าเจดีย์องค์เล็กที่อยู่ข้างทางเข้าไปสู่องค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่มักจะถูกกำหนดอายุให้อยู่ในสมัยศิลปะศรีวิชัยนั้น ในแท้จริงแล้วน่าจะอยู่ในช่วงศิลปะอยุธยาตอนปลายมากกว่า เพราะได้มีองค์ประกอบหลักบางประการที่เป็นลักษณะเด่นของศิลปะในช่วงสมัยนี้ การกำหนดอายุของพระบรมธาตุเจดีย์ให้อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 และการได้รับอิทธิพลทางศิลปะที่สำคัญจากศรีลังกานั้น สอดคล้องเป็นอย่างดีกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นที่เด่นชัดว่าอิทธิพลของพุทธศาสนาลังกาวงศ์นั้นมาพร้อมกับอิทธิพลทางศิลปะอีกด้วย และรูปแบบศิลปะอันนี้ได้ปรากฏในอาณาจักรรุ่นใหม่ต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่ายของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ซึ่งเป็นการบ่งชี้ให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของเครือข่ายในอุษาคเนย์ที่มีศาสนาและศิลปะของลังกาเป็นอิทธิพลหลักได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ดีการศึกษาพระบรมธาตุเจดีย์ในฐานะที่เป็นข้อความทางการเมืองนั้นเกือบจะไม่ได้รับความสำคัญเลยในวงวิชาการ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอก้าวถึงเป็นเบื้องต้นเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาอย่างละเอียดในอนาคตต่อไป นักวิชาการตะวันตกหลายท่าน (เช่น De Marais, Castillo, and Earle, 1996) ได้เคยเสนอไว้ว่าอำนาจทางการเมืองเป็นสิ่งที่ป็นนามธรรม ดังนั้นผู้ปกครองที่ถืออำนาจนั้นหรือกลุ่ม

ผู้ทำชิงที่จะได้อำนาจนั้นจะต้องแสดงอำนาจของตนในวัตถุสถานหรือในรูปแบบที่เห็นและจับต้องได้ (materialization of power) เพื่อให้ประชาชนคนทั่วไปเห็นได้อย่างชัดเจน การเปลี่ยนอำนาจทางการเมืองที่เป็นนามธรรมให้กลายเป็นสิ่งที่เห็นและจับต้องได้นั้นมีหลายรูปแบบในสมัยโบราณ อาทิเช่นการสร้างสถาปัตยกรรมและสถานที่ต่าง ๆ การสร้างวัตถุและเครื่องประดับบารมี การสร้างจารึก การสร้างพิธีกรรม และกลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรม และการจัดเลี้ยง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้มิใช่แค่สิ่งสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งในการสร้างและดำรงอำนาจนั้นไว้ อำนาจนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นมาลอย ๆ แต่ถูกสร้างขึ้นโดยผ่านการสร้างสิ่งที่เห็นและจับต้องได้เหล่านี้²³ โดยผู้เขียนขอยกตัวอย่างและอธิบายเพิ่มเติมดังนี้

การสร้างพระราชวังอันมโหฬารของกษัตริย์นั้นแสดงออกถึงพระราชอำนาจในทางการเมืองและเศรษฐกิจในการที่จะจ้างหรือเกณฑ์คนงาน การเลี้ยงคนงานเหล่านี้และการซื้อหรือแสวงหาวัตถุดิบเพื่อการก่อสร้างพระราชวังอันนี้เป็นเช่นเดียวกับการสร้างกำแพงเมือง สิ่งสาธารณูปโภคต่าง ๆ หรือแม้กระทั่งการการขุดคลอง เป็นต้น การสร้างเครื่องประดับที่หรูหราของชนชั้นปกครองก็แสดงออกถึงความสามารถในการหาของมีค่าที่อาจจะเป็นทองคำและอัญมณีที่มาจากแดนไกลที่เกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ และเครือข่ายความสัมพันธ์กับพ่อค้าที่มาจากหลายดินแดน การสร้างรูปเคารพและจารึกของกษัตริย์นั้นเป็นการประกาศที่ชัดเจนถึงอำนาจของพระองค์ การจัดพิธีกรรมและการจัดเลี้ยงต่าง ๆ ก็มีความสำคัญในการช่วยดำรงสถานะ

²³ A. T. Smith. The Political Landscape: Constellations of Authority in Early Complex Polities.

ทางการเมืองและสะท้อนอำนาจทางเศรษฐกิจของผู้จัดงาน กษัตริย์ส่วนใหญ่จะสร้างหรือบำรุงรักษาคณะผู้ประกอบพิธีกรรม (ritual specialists) เช่น คณะพราหมณ์และพระสงฆ์ เพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่คุณงามความดีและอำนาจของพระองค์ด้วย

ในกรณีของนครศรีธรรมราชในราวพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น กษัตริย์แห่งราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกได้สร้างเมือง สิ่งต่าง ๆ ภายในเมือง รูปเคารพ จารึก และพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นต้น ในกรณีของพระบรมธาตุเจดีย์นั้นจะเห็นได้ว่ามีข้อความทางการเมืองอย่างชัดเจนดังตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น แม้พระบรมธาตุเจดีย์จะไม่ได้ถูกสร้างขึ้นในวันเดียว แต่เมื่อถูกสร้างเสร็จแล้วก็กลายเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของคนท้องถิ่นเป็นอันมาก หากลองจินตนาการถึงสภาพภูมิทัศน์ของหาดทรายแก้วในสมัยก่อนการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ จะเห็นได้ว่าพื้นที่แถบนี้เป็นที่ราบไม่มีสิ่งก่อสร้างใดสูงไปกว่ายอดไม้ แล้ววันหนึ่งมีพระธาตุเจดีย์องค์มหึมาสูงเสียดฟ้าเกิดขึ้นกลางสันทรายดังเขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของจักรวาล เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีขนาดใหญ่ที่สุดที่ไม่เคยมีมาก่อนในดินแดนแห่งนี้ ผู้คนที่พบเห็นต่างก็คงเชื่อว่านี่คือสิ่งก่อสร้างของเทพยดา เพราะคนธรรมดาคงไม่สามารถทำได้อย่างแน่นอน

ดังนั้นพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชผู้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์นั้นได้ยกสถานะตนเองในทางปฏิบัติให้กลายเป็นเทพในโลกมนุษย์ ผู้มีสิทธิทุกประการในการเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง กล่าวในอีกทางหนึ่งก็คือ พระบรมธาตุเจดีย์นั้นไม่เพียงแต่สะท้อนถึงอำนาจทางการเมืองและศักยภาพทางเศรษฐกิจที่พระองค์ทรงมี แต่ได้มีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการยืนยันและดำรงไว้ซึ่งอำนาจทางการเมืองของพระองค์ท่าน เพราะพระบรมธาตุเจดีย์อันมหิฬารองค์นี้ถูกมองเห็นจากทุกทิศทาง ไม่เฉพาะเพียงแต่ผู้คนที่เดินบนหาดทรายแก้วที่เป็น

ศูนย์กลางของการอยู่อาศัย (urban center) ของผู้คนเท่านั้น แต่ชาวเรือในอาณาจักรศรีธรรมราชก็ยังมองเห็นได้ และได้ถูกซึมซับเข้าไปอยู่ในประสบการณ์ของผู้คนที่ได้รับการย้ายเตือนถึงการดำรงอยู่ของพระบรมธาตุเจดีย์และผู้ที่สร้างสรรคสิ่งนี้ขึ้นมาอยู่ตลอดเวลา พระบรมธาตุเจดีย์จึงเป็นเหมือนอนุสาวรีย์ที่ส่งข้อความแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราช และตอกย้ำความข้อความอันนี้ในการรับรู้ของผู้คนอยู่ทุกเมื่อเชิ้อวันจนกลายเป็นสิ่งที่ค้ำยันสถานะและอำนาจของพระองค์ในอาณาจักรนี้ในท้ายที่สุด พระบรมธาตุองค์นี้เป็นตัวอย่างที่ดีเยี่ยมของการที่วัตถุประสงค์ได้มีบทบาทสำคัญในการสร้างและยืนยันถึงอำนาจทางการเมืองของผู้ปกครอง

การที่พระบรมธาตุเจดีย์ได้สร้างและยืนยันถึงอำนาจการปกครองของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราชในราวพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น มีความสำคัญยิ่งสำหรับการสร้างรัฐ เนื่องจากพระองค์ยังเพิ่งเริ่มประกาศตนเป็นราชวงศ์ใหม่ในดินแดนที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานที่พระองค์เองได้ทรงเข้ามาถึงเป็นครั้งแรก ดังนั้นพระองค์ทรงจำเป็นที่จะต้องได้รับการยอมรับจากผู้คนเป็นอันมากกว่าพระองค์มีสิทธิทั้งปวงในการเป็นกษัตริย์และตั้งราชวงศ์ใหม่ การสร้างพระบรมธาตุเจดีย์จึงควรถูกมองว่าเป็นยุทธวิธีทางการเมือง (political move) ที่ชาญฉลาดและทรงประสิทธิภาพมากของพระองค์ เพราะได้มีผลกระทบต่อการประสบการณ์และความรู้สึกนึกคิดของคนอย่างลึกซึ้งดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

การสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นั้นมีข้อความที่ซับซ้อนอยู่หลายประการที่ซ้อนทับกันอยู่ ข้อความทางการเมืองที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นไม่สามารถที่จะแยกออกจากข้อความทางศาสนาได้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า มีการเปลี่ยนแปลงจุดเน้นทางศาสนา (religious focus) ครั้ง

ใหญ่ในดินแดนแห่งนี้ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 การประกาศศาสนาใหม่นี้ มาพร้อมกับการประกาศราชวงศ์และการตั้งเมืองใหม่ ดังนั้นการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นั้นเป็นข้อความที่สำคัญที่สุดในการที่จะบอกกับผู้คนว่า ขณะนี้อาณาจักรของราชวงศ์ใหม่นี้ได้หันไปนับถือพุทธศาสนาลังกาวงศ์แล้ว และพระมหากษัตริย์ผู้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ก็ทรงเป็นธรรมราชาผู้ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์พระพุทธรูปที่สำคัญ ทำให้ความชอบธรรมของพระองค์สูงขึ้น เพราะผู้คนที่เห็นพระบรมธาตุเจดีย์ก็จะเห็นพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นทั้งมหाराชาผู้มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจที่สูงส่ง และเป็นธรรมราชาของพุทธศาสนาผู้น่ายกย่องอีกด้วย

จากการที่การสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เป็นส่วนสำคัญในการประกาศราชวงศ์ศรีธรรมมาศกและศาสนาพุทธลังกาวงศ์ที่ถือเป็นจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ครั้งยิ่งใหญ่ของดินแดนคาบสมุทรมลายูแห่งนี้ ผู้คนในท้องถิ่นจนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังคงจดจำเหตุการณ์นี้ผ่านตำนานต่าง ๆ ที่เล่าสืบทอดกันมา การก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชนั้นได้สร้างความทรงจำและสำนึกร่วมกันของคนในคาบสมุทรมลายูทั้งหมด ดังจะเห็นได้จากตำนานในท้องถิ่นต่าง ๆ ตั้งแต่ชุมพรจนไทรบุรีที่กล่าวถึงการเดินทางของผู้คนและวีรบุรุษเพื่อนำทรัพย์สมบัติและสิ่งของมีค่าไปช่วยในการสร้างพระบรมธาตุเจดีย์พระองค์นี้ บ่อยครั้งที่การเดินทางนี้ประสบเหตุเภทภัยหรือโจรร้ายทำให้ชาวพุทธในตำนานต้องฝังสมบัติเหล่านั้นไว้ตามที่ต่าง ๆ ที่ส่วนมากแล้วจะเป็นสถานที่ที่มีความพิเศษที่หาค่าอธิบายในอดีตไม่ได้ อาทิเช่นหินก้อนยักษ์ที่ตั้งอยู่บนหาดเก่าเล้ง จังหวัดสงขลา ที่เชื่อกันว่าถูกวางทับหลุมสมบัติอยู่ หรือหนองน้ำที่มีสีทองในอำเภอนาทวี จังหวัดสงขลา ที่เชื่อกันว่าทองถูกฝังไว้ใต้พื้นหนอง เป็นต้น ตำนานเหล่านี้

แม้อาจจะไม่ได้สะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นจริงทางประวัติศาสตร์ในช่วงของการก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์เอง แต่ก็ได้สะท้อนว่าการเกิดขึ้นของพระบรมธาตุเจดีย์เป็นเหตุการณ์สำคัญที่ผู้คนในท้องถิ่นตลอดทั้งคาบสมุทรสยามยังมีความทรงจำและอยากจะมีส่วนร่วมอยู่ การเดินทางเพื่อนำสิ่งของไปบูชาพระบรมธาตุเจดีย์ยังเป็นสิ่งที่ผู้คนในดินแดนแห่งนี้กระทำอยู่จนถึงปัจจุบัน เหมือนกับการจาริกแสวงบุญเพื่อเชื่อมตนเองเข้ากับพระบรมธาตุเจดีย์ที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สุดในชีวิตตน

บทสรุป

พัฒนาการของอาณาจักรนครศรีธรรมราชนั้นมีความเป็นมาที่ซับซ้อนและยาวนาน โดยมีรากฐานมาจากอาณาจักรตามพรลิงก์ที่มีศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาอันโดดเด่น ในช่วงต้นของอาณาจักรนครศรีธรรมราชในราวพุทธศตวรรษที่ 18 นั้น ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของสังคมในบริเวณที่ราบชายฝั่งของนครศรีธรรมราช นับตั้งแต่การสถาปนาพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ การสถาปนาราชวงศ์ศรีธรรมโศกราชไปจนถึงการสถาปนาเมืองหลวงคือเมืองนครศรีธรรมราช เอกสารทางประวัติศาสตร์ของจีนมีประโยชน์เป็นอย่างมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ เมื่อได้ศึกษาตรวจทานร่วมกับศิลาจารึกและตำนานต่าง ๆ ในท้องถิ่น เพราะเอกสารจีนนั้นได้ระบุศักราชอย่างชัดเจน ทำให้เกิดความแม่นยำมากขึ้นในทางประวัติศาสตร์ แม้จะยังไม่เป็นที่แน่ชัดว่าราชวงศ์ศรีธรรมมาโศกราชนั้นมีต้นกำเนิดอยู่ที่ใด แต่ก็มีความเป็นไปได้ว่าน่าจะอพยพลงมาจากกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในกรณีใดก็ตาม ราชวงศ์นี้ได้สร้างความเกรียงไกรให้กับอาณาจักรเป็นอย่างมาก แม้จะเป็นช่วงสั้น ๆ ประมาณ 1 ศตวรรษก็ตาม กษัตริย์ราชวงศ์นี้คือพระเจ้าจันทรภาณุ ได้ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์เดียวที่

สามารถยึดครองดินแดนในเอเชียใต้ไว้ได้ แม้จะไม่มีคามยั่งยืน แต่การเมือง-การทหารข้ามอ่าวเบงกอลที่กว้างขวางอันนี้ได้แสดงถึงความแข็งแกร่งของอาณาจักรนครศรีธรรมราชในพุทธศตวรรษที่ 18 ได้เป็นอย่างดี ราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราชนี้ยังได้นำเอาพุทธศาสนาลังกาวงศ์เข้ามาสถาปนาในอาณาจักรเพื่อนำตนเองเข้าสู่เครือข่ายทางการเมือง-การศาสนา-การค้าที่เฟื่องก่อร่างสร้างตัวในหมู่อาณาจักรยุคใหม่ในภูมิภาคอุษาคเนย์ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 และได้กลายมาเป็นศูนย์กลางที่สำคัญแห่งหนึ่งของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแบบนี้อีกด้วย สิ่งก่อสร้างที่โดดเด่นที่สุดของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่นครศรีธรรมราชและอาจจะอุษาคเนย์ด้วย คือพระบรมธาตุนครศรีธรรมราชที่มีความหมายมากกว่าการเป็นสถูปในพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นข้อความทางการเมืองที่เสริมสร้างความมั่นคงให้กับอาณาจักรที่ราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราชได้เริ่มสถาปนาขึ้นในยุคนั้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของนครศรีธรรมราชนั้น ได้รับความสนใจอย่างยาวนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากการสัมมนาชุดประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราชที่จัดโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช (และในนามของสถาบันนี้ในอดีต) อย่างไรก็ตามการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะสามารถพัฒนาต่อได้อีกมากในเชิงวิชาการ หากได้มีการประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดต่าง ๆ ทางมานุษยวิทยาและโบราณคดีที่พัฒนาขึ้นอย่างมากในปัจจุบัน เพื่อสร้างและตอบคำถามใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยได้รับความสนใจมาก่อน บทความชิ้นนี้จึงทดลองตั้งข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับพัฒนาการช่วงต้นของอาณาจักรนครศรีธรรมราชเพื่อการศึกษาและถกเถียงกันต่อไปในอนาคตโดยไม่ยึดติดว่าข้อสังเกตเหล่านี้จะดำรงอยู่ได้ตลอดไป

บรรณานุกรม

- ขจร สุขพานิช. (2526).ราชวงศ์ศรีธรรมมาโคกราช. **รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2. นครศรีธรรมราช :** วิทยาลัยครุณครศรีธรรมราช.
- ชวน เพชรแก้ว และปรีชา นุ่นสุข. (2520). **กำแพงเมือง : มรดกทางวัฒนธรรมของชาวนคร.** สงขลา: โรงพิมพ์มงคลการพิมพ์.
- ธิดา สาระยา. (2538). **(ศรี)ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ประภัสสร ชูวิเชียร. (2553). **พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช มหาสถูปแห่งคาบสมุทรภาคใต้.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- ปรีชา นุ่นสุข. (2540). **ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช. นครศรีธรรมราช: สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช.**
- หอสมุดแห่งชาติ. (2529). **ประชุมศิลปจารึก ภาคที่ 4.** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- Assavavirulhakarn, P. and P. Skilling. (2006-2007). New Readings of Early Indic-language Inscriptions from Nakhon Si Thammarat, Southern Thailand. **Bulletin D'Etudes Indiennes** 24-25, 11 - 24.
- De Marais, E., L. J. Castillo, and T. Earle. (1996). Ideology, Materialization, and Power Strategies. **Current Anthropology.** 37(1), 15 - 31.
- Munro-Hay, S. (2001). **Nakhon Sri Thammarat: The Archaeology, History, and Legends of a Southern**

- Thai Town.** Bangkok: White Lotus Press.
- Noonsuk, W. (2013). **Tambralinga and Nakhon Si Thammarat: Early Kingdoms on the Isthmus of Southeast Asia.** Nakhon Si Thammarat: Nakhon Si Thammarat Rajabhat University Press.
- Smith, A. T. (2003). **The Political Landscape: Constellations of Authority in Early Complex Polities.** Bearkeley: University of California Press.
- Sumio, F. (2004). The Long 13th Century of Tambralinga: from Javaka to Siam. **The Memoir of the Toyo Bunko** 62, 45 - 79.
- Wheatley, P. (1966). **The Golden Khersonese.** Kuala Lumpur: University of Malaya Press.
- Wolters, O.W. (1958). Tambralinga. **Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London.** 11 (3), 587 - 607.
- Wyatt, D. K. (1975). **The Crystal Sands: The Chronicles of Nagara Sri Dharmaraja.** Ithaca: Cornell University.

